

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

Bakalářská práce

2020

Kristýna Hájková

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Katedra veřejné a sociální politiky

**Prevence a způsoby pomoci mladým bezdomovcům
v oblasti sociálních služeb v České republice**

Bakalářská práce

Autor práce: Kristýna Hájková

Studijní program: Sociologie a sociální politika

Vedoucí práce: Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D.

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 31. 7. 2020

Kristýna Hájková

Bibliografický záznam

HÁJKOVÁ, Kristýna. *Prevence a způsoby pomoci mladým bezdomovcům v oblasti sociálních služeb v České republice*. Praha, 2020. 57 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociální a veřejné politiky. Vedoucí bakalářské práce Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D.

Rozsah práce: 71 448 znaků (včetně mezer)

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje problematice bezdomovectví mladých lidí. V České republice narůstá počet lidí ve věku 18-26 let, kteří jsou ohroženi sociálním vyloučením. Nejčastěji se jedná o lidi, kteří pochází z nefunkčních rodin nebo rodinu nemají vůbec. Pak prochází ústavní výchovou, postrádají vzor a nemají žádné finanční a sociální zázemí. Sociální vyloučení vždy vzniká kumulováním mnoha příčin, které je třeba včas řešit. Proto jsem se rozhodla identifikovat specifika této skupiny lidí a specifika práce s nimi. Definovat způsoby prevence a pomoci a popsat bariéry systému sociálních služeb. V neposlední řadě se zaměřit na proces sociálního začleňování, jeho úspěšnost a problémy, se kterými se mladí lidé během tohoto procesu potýkají. Hlavním zdrojem dat mi byly rozhovory s experty – pracovníky organizací pro lidi bez domova. Data z rozhovorů jsem podrobila tematické analýze, která mi pomohla odhalit všechna důležitá témata, kterým se ve své práci věnuji. V závěru jsme se pokusila nabídnout vhodné řešení této problematiky pomoci sítí a vazeb.

Annotation

This bachelor's thesis focuses on the issue of homelessness among the young people. The rates of people in the age 18-26 who are endangered by social exclusion are steadily rising in the Czech Republic. The most vulnerable are those from dysfunctional homes as well as those lacking their families entirely. Those individuals tend to be raised in institutional care usually lacking in role models and have little to no financial and social resources at their disposal. Social exclusion always originates from variety of different problems that need to be taken care of before they become too severe. That is why I decided to identify the characteristics of this group of people and specify the appropriate methods of cooperation. I define the various ways of prevention and support. In addition to that, I describe persisting barriers in the current system of social services. Last but not least, I aim to present information about the process of social inclusion, together with its successes and shortcomings young people may encounter during the procedure. The main body of work is based on expert interviews I conducted with professionals working in organizations engaged with the homeless people. The collected data were analyzed through the method of thematic analysis which helped to uncover all the important themes that

permeate the topic of my thesis. Finally, the conclusions are drawn and I suggest suitable solutions of the issue at hand regarding the network of social connections and ties.

Klíčová slova

Bezdomovectví, mladí bezdomovci, sociální vyloučení, sociální pomoc, neziskové organizace, Ministerstvo práce a sociálních věcí

Keywords

Homelessness, young homeless people, social exclusion, social assistance, nonprofit organizations, Ministry of Labour and Social Affairs

Title

Prevention and Social Services to Solve Homelessness of Young People in the Czech Republic

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí své práce Mgr. Miriam Kotrusové, Ph.D. za věcné rady, její čas, který mi během psaní mé práce věnovala a její trpělivost. Tímto bych chtěla poděkovat i pracovníkům neziskových organizací, kteří souhlasili s rozhovorem, a tím mi poskytli data stěžejní pro můj výzkum. Na závěr musím poděkovat i mé rodině a nejbližším, kteří při mně stáli a po celou dobu psaní mě podporovali.

Obsah

1	Úvod.....	1
2	Vymezení výzkumného problému	2
3	Cíle práce a výzkumné otázky	6
4	Metody sběru a analýzy dat	7
4.1	Metody sběru dat a výběr respondentů.....	7
4.2	Metody analýzy dat	10
5	Teoretická východiska	12
5.1	Sociální vyloučení a sociální začleňování	12
5.2	Syndrom institucionální závislosti a hospitalismus.....	13
5.3	Naučená bezmocnost	14
6	Příčiny bezdomovectví.....	15
7	Specifika skupiny mladých lidí bez domova a sociální práce s nimi.....	20
8	Způsoby prevence a pomoci pro mladé lidi bez domova.....	21
8.1	Systém sociálních služeb	21
8.2	Projekty pro mladé lidi bez domova.....	24
9	Proces začleňování se, problémová místa a bariéry.....	26
10	Závěr.....	31
11	Zdroje	34
12	Teze bakalářské práce	40
13	Seznam tabulek	45
14	Seznam příloh.....	45

1 Úvod

V České republice je celkem 23 830 lidí bez domova a dalších 100 000 lidí je bezdomovectvím přímo ohroženo a mladí lidé na ulici ve věku od 18 do 26 let tvoří necelou jednu čtvrtinu lidí bez domova vůbec. Největší koncentrace lidí bez domova je v hlavním městě (VÚPSV, 2019).

Svou bakalářskou práci jsem se rozhodla věnovat fenoménu bezdomovectví u mladých dospělých. Rozhodla jsem se zhodnotit možnosti pomoci a prevence v rámci systému sociálních služeb. Pokusím se odhalit specifika skupiny mladých lidí bez domova a problémy, se kterými se potýkají. Stejně tak se pokusím identifikovat specifika a bariéry existující v systému sociálních služeb určených této skupině, které brání jejich sociálnímu začlenění.

Své expertní šetření jsem se rozhodla provádět v Praze. Prahu jsem vybrala z toho důvodu, že je zde nejvyšší koncentrace lidí bez domova a z toho důvodu i nejvyšší počet zařízení sociálních služeb, která mohou tito lidé využívat (Registr poskytovatelů sociálních služeb, 2020). Rozhovory jsem provedla s pracovníky jednotlivých zařízení sociálních služeb, kteří mi poskytli profesionální pohled na problematiku mladých lidí bez domova.

Pro výběr tohoto tématu mi inspirací byla procházka s bezdomovcem po Praze, kterou zprostředkovává organizace Pragulic.¹ Tato procházka ve mně vzbudila mnoho emocí a zároveň byla velmi inspirující. Mluvil o tom, že se na ulici dostal již jako starší, a to vnímal jako svou velkou výhodu při snaze se zpátky začlenit do společnosti, jelikož byl celý život zvyklý hodně pracovat, aby se uživil. Vyprávěl o spoustě mladých lidí na ulici, kteří to mají velmi těžké. Dalším důvodem výběru tohoto tématu je fakt, že je bezdomovectví velmi aktuálním tématem, což dokazují nemalé počty lidí bez domova zmínění výše a jejich nárůst navzdory období ekonomické prosperity, kterým si ČR až dodnes procházela. Hradečtí (1996) tento fenomén označují jako viditelnou a akutní součást společnosti.

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 poukazuje na alarmující navýšení počtu mladých lidí bez domova do 25 let. K navýšení došlo i ve skupině skrytých bezdomovců, kam spadají především ti, kteří opouští institucionální péči (MPSV, 2013).

¹ <https://pragulic.cz/>

2 Vymezení výzkumného problému

Střecha nad hlavou a domov jako poklidné útočiště a místo, kam se můžeme ukrýt před vším zlým ve světě, má velmi důležitý význam v životě každého jedince ve společnosti. Každý však nemá tolik štěstí, aby měl vlastní střechu nad hlavou, a tak jsou tito lidé nuceni přebývat v azylových domech, noclehárnách nebo na ulici.

Tato práce je věnována bezdomovectví mladých lidí, jelikož se jedná o aktuální společenský problém. Ve Strategii sociálního začleňování 2014-2020 se uvádí, že dochází k velkému nárůstu mladých lidí bez domova do 25 let (MPSV, 2014).

V roce 2011, kdy proběhlo poslední sčítání lidu, proběhlo zároveň i poprvé v historii sčítání bezdomovců. Z hlediska způsobu bydlení tvořili doplňkovou kategorii, protože bydlení fakticky nemají. Sčítání probíhalo ve spolupráci s azylovými domy a Asociací poskytovatelů sociálních služeb a jelikož se sčítalo pouze v těchto zařízeních, údaje jsou zkreslené. *„Nejvíce lidí bez domova bylo sečteno v Moravskoslezském kraji (2 574), na druhém místě skončila Praha (1 254). Celkem sebrali sčítací komisaři informace od 11 496 lidí, kteří byli podle dané metodiky označeni jako lidé bez domova.“* (ČSÚ, 2011)

V roce 2019 provedl Výzkumný ústav práce a sociálních věcí sčítání všech osob bez domova v České republice. Z tohoto výzkumu vyplývá, že u nás žije přes 23 000 lidí bez domova a dalších 100 000 lidí je bezdomovectvím ohroženo. Nejvíce lidí bez domova bylo opět v Praze a Moravskoslezském kraji. Mladí lidé bez domova ve věku 18-26 let tvoří téměř čtvrtinu celkového počtu bezdomovců (VÚPSV, 2019).

Do roku 1989 tento fenomén otevřené formě takřka neexistoval nebo byl tabuizován. Stát bezdomovectví nemohl přiznat jako určitý svůj nedostatek (Průdková a Novotný, 2008). Avšak jak uvádí Mareš (2006), bezdomovectví rozhodně není v českém prostředí ničím novým či neznámým. Novým je pouze razantní nárůst počtu lidí bez domova a proměna složení této skupiny. Mimo to, bezdomovectví není marginálním jevem. Jedná se o problém humanitární, sociální, ekonomický, zdravotní, trestněprávní, přestupkový a politický (Kliment a Dočekal, 2016).

Definice bezdomovce i fenoménu bezdomovectví je však velmi obtížná. Náš právní řád nezná označení bezdomovec, nýbrž pouze termín osoby, která nemá státní příslušnost (MPSV, 2013). Dle našich zákonů bezdomovci v podstatě neexistují, jelikož každý občan má v občanském

průkazu uvedeno své trvalé bydliště. Je však častou praxí, že některé magistráty a městské úřady bezdomovectví legalizují tím, že poskytují fiktivní trvalé bydliště na adrese magistrátu, či městského úřadu (Průdková a Novotný, 2008). Neexistuje však žádný zákon, který by městu, kde bezdomovec pobývá, prikazoval nebo nařizoval pomoci mu. Pomoc, kterou poskytuje stát, je však paradoxně s místem přebývání, spojena.

To si však myslím, že není dostačující vymezení. Proto použiji definici bezdomovectví od Klimenta a Dočekala (2016: 40), kteří ho definují následovně: *„Bezdomovství lze považovat za jeden z projevů sociální nerovnosti, kdy jistým osobám se nedostává odpovídajícího bydlení s ohledem na jeho kvalitu nebo je jim takové bydlení vinou nastavení nesplnitelných podmínek úplně odepřeno.“* Jinými slovy termín bezdomovec označuje někoho, kdo nemá střechu nad hlavou. Avšak ani toto není úplně přesné, jelikož dle typologie ETHOS dělíme bezdomovectví na zjevné, skryté a potencionální (Hradečtí, 1996).

Mezi zjevné bezdomovce patří ti, kteří nemají střechu nad hlavou a přespávají po ulicích. Skrytí bezdomovci nejsou na ulicích, ale vyhledávají spíše skrytá neveřejná místa. Nemají vlastní domov a přespávají například v azylových domech, noclehárnách nebo u známých. Do skupiny potencionálních řadíme ty, kteří o domov mohou kdykoliv přijít. Mezi potencionální patří ti, kteří nemají jisté zaměstnání, jistotu bydlení, nebo sem také spadají ti, co opouštějí dětské domovy, ústavy nebo vězení (Hradečtí, 1996).

Existují však i jiné typologie bezdomovectví. Například Koukolík a Drtilová (2001) zakládají svou typologii na časovém hledisku, geografickém hledisku a hledisku příčin. První zmíněné obsahuje chronický, epizodický a přechodný typ bezdomovce. Hledisko geografické se pak odvíjí od míst, která jedinec volí pro své přenocování.

Nedílnou součástí Ústavy České republiky je Listina základních práv a svobod. Pro každého občana je zárukou určitých práv. Například je v ní uvedeno následující: *„Každý, kdo je v hmotné nouzi, má právo na takovou pomoc, která je nezbytná pro zajištění základních životních podmínek.“* (Listina základních práv a svobod, čl. 30, odst.2) Nikde však již není psáno o pomoci v oblasti bydlení, jehož zajištění by pro bezdomovce bylo primární záchranou (Hradečtí, 1996). Bydlení je jednou ze základních potřeb jedince. Avšak i ve vyspělých zemích nalezneme skupiny lidí, pro které je důstojné bydlení velmi těžké získat. Mimo jiné dochází také k nárůstu lidí, kteří jsou bezprostředně ohroženi ztrátou bydlení. A pro tyto případy, kdy lidem příjmy dostatečně nepokrývají náklady na bydlení, kdy žijí v nevyhovujících

podmínkách, nebo když už přišli o střechu nad hlavou úplně, funguje v některých státech systém sociálního bydlení.

Sociální bydlení je určeno pro ty, kteří trpí bytovou nouzí nebo jsou jí přímo ohroženi. Také se poskytuje těm, kteří vynakládají nepřiměřené náklady na bydlení ze svých příjmů. Sociální bydlení je pro osoby bez domova, osoby v nejistém nebo nevyhovujícím bydlení (MPSV, 2015). Příslušná legislativa v České republice však zatím nebyla přijata, a tak sociální bydlení je u nás představováno zejména poskytovateli sociálních služeb. Této problematice a absenci legislativy se věnuje Koncepce sociálního bydlení ČR 2015-2025, která přináší východiska pro řešení stále vyššího počtu lidí ohrožených bytovou nouzí a zároveň je jedním z cílů koncepce i příprava zákona o sociálním bydlení (MPSV, 2015).

Sociální služby řeší zákon č. 108/2006 Sb. Ten sociální služby dělí do tří skupin. První skupinou jsou služby sociálního poradenství, druhou skupinou jsou služby sociální péče a poslední skupinou jsou služby sociální prevence. Dle stejného zákona jsou služby pro lidi bez střechy nad hlavou rozděleny na terénní sociální služby, ambulantní sociální služby a pobytové sociální služby. Možnosti bydlení, které mladým lidem bez domova nabízí systém sociálních služeb, jsou domy na půli cesty, noclehárny a azylové domy. Především zmíněné „*domy na půli cesty*“ mají předcházet sociálnímu vyloučení u mladých lidí a postarat se o ně ve chvíli, kdy opouštějí ústavní péči a pomoci jim postavit se na vlastní nohy.

Mimo to, Česká republika disponuje poměrně velkým množstvím neziskových organizací, které se na fenomén bezdomovectví zaměřují. Tyto organizace lidem bez domova poskytují základní podmínky pro přežití. Tyto organizace jsou v pomoci bezdomovcům velmi podstatné, jelikož jsou jedinou přímou formou pomoci. Nepřímou pomoc bezdomovcům poskytuje i Ministerstvo práce a sociálních věcí a různá města. Mezi základní neziskové organizace, které se věnují bezdomovectví patří například Armáda spásy, Naděje, Nový prostor a další (MPSV, 2020).

K tomu, abychom porozuměli problému bezdomovectví mladých lidí, musíme se důkladně zaměřit na jeho příčiny. Správné definování příčin bezdomovectví je bezesporu velmi důležité i pro správnou volbu řešení a pomoci konkrétním osobám. Znalost příčin je také velmi významná pro prevenci bezdomovectví.

Jak píše Novotný a Průdková (2008), ztráta střechy nad hlavou je důsledek mnoha různých faktorů, které rozdělujeme na vnější a vnitřní. Mezi vnější příčiny řadíme příčiny objektivní a strukturální, tedy příčiny ekonomicko-politické. Sem řadíme například vysokou míru nezaměstnanosti, chudobu nebo finanční nedostupnost bydlení pro některé jedince. Tyto příčiny jsou nebezpečné především pro mladé lidi, kteří opouštějí ústavní výchovu a tím pádem neumějí být samostatní a sami se o sebe postarat. Podobně jsou na tom i lidé, kteří opouštějí vězení. Druhou skupinou jsou faktory vnitřní – tedy subjektivní. Řadíme sem faktory materiální, vztahové, osobní nebo institucionální. Do této skupiny spadá například nízký příjem, zadlužení nebo ztráta bydlení (Průdková a Novotný 2008). Pro mladé bezdomovce jsou nejčastějšími příčinami neschopnost sociálního usazení nebo zakotvení, nízké vzdělání a problematické chování. Mají problém svůj život nějakým způsobem vést, často pouze přežívají a flákají se (Vágnerová a Csémy, 2013).

Rodiny a zázemí potencionálních mladých bezdomovců se různí. Tito mladí lidé především pocházejí z rozpadlých a problematických rodin, stejně tak ale mohou pocházet z naprosto funkčních a úplných rodin. Spousta mladých bezdomovců vyrůstá u prarodičů, v ústavní péči nebo v náhradních rodinách, protože rodiči nebyli chtěni nebo rodiče nebyli schopni se o ně postarat. Častokrát skončí na ulici i proto, že po opuštění ústavní výchovy nebo jiného zřízení nemají žádnou finanční nebo sociální podporu (Vágnerová a Csémy, 2013). Mohou se tedy potýkat i se sociálním vyloučením, jelikož jim kolikrát není poskytována dostatečně návazná péče sociálních pracovníků, a to hlavně v oblasti poradenství a pomoci hledání zaměstnání či bydlení (MPSV, 2013).

Mladí lidé, kteří se ocitnou na ulici mnohdy nemají žádné pracovní návyky, a tak propadají ulici a nemají téměř žádnou motivaci a snahu svůj život napravit nebo změnit. Ten, kdo s bezdomovci pracuje, ví, že jsou velmi různorodou skupinou. Nejčastější chybou, které se společnost dopouští, je ovlivnění domněnkou toho, že se jim zkrátka jen nechce pracovat. Takže si vlastně za svou situace mohou ve většině případů sami. *„O bezdomovectví se mnohem snadněji píše, než se s nimi pracuje. Nelze doslovně aplikovat žádnou doporučenou metodu. Vždy je třeba zvolit individuální přístup, což dělá z této práce jednu z nejnáročnějších. To často komplikuje i negativní názor veřejnosti na danou skupinu.“* (Marek a kol., 2012)

3 Cíle práce a výzkumné otázky

Cílem této bakalářské práce je zhodnotit způsoby pomoci a prevence bezdomovectví spadajících do systému sociálních služeb. Zaměřím se na mladé lidi bez domova ve věku 18-26 let. Pokusím se identifikovat specifika prevence a pomoci poskytované mladým bezdomovcům a také na problémová místa nastavení a fungování systému pomoci zejména sociálních služeb této cílové skupině.

Pro lepší a efektivnější prevenci daného sociálního problému je velmi důležité porozumět tomu, kde a jak vzniká. To je důvod, proč se v práci zaměřím i na příčiny vzniku bezdomovectví u mladých dospělých. Zároveň se pokusím zjistit, do jaké míry se u této skupiny daří začleňování zpátky do společnosti, popřípadě s jakými překážkami se během tohoto procesu potýkají.

Mimo jiné bych svým výzkumem velmi ráda přispěla k většímu porozumění této, většinovou společností nepochopené, skupiny lidí.

Ve své bakalářské práci si budu klást následující výzkumné otázky:

- 1.) Jaké způsoby prevence a pomoci mladým bezdomovcům nabízí systém sociálních služeb?
- 2.) Jaká jsou problémová místa (bariéry) systému prevence a pomoci mladým bezdomovcům v rámci sociálních služeb?
- 3.) Jak se daří mladé lidi bez domova začlenit zpátky do společnosti, tj. stabilizovat jejich životní a sociální situaci?

4 Metody sběru a analýzy dat

Pro bližší prozkoumání fenoménu bezdomovectví mladých dospělých a vysvětlení fungování způsobu prevence a pomoci v rámci systému sociálních služeb jsem se rozhodla využít kvalitativní metodologii. Díky této metodě můžeme daný jev prozkoumat do hloubky v jeho přirozeném prostředí (Šedová a Švaříček, 2007) a zaměřit se na to, jak jsou různé pojmy a vztahy chápány samotnými aktéry sociální reality (Mišovič, 2019).

Šedová a Švaříček (2007: 16) definují kvalitativní výzkum za pomoci komparace s kvantitativním výzkumem. „*Termínem kvalitativní výzkum rozumíme jakýkoli výzkum, jehož výsledků se nedosahuje pomocí statistických procedur nebo jiných způsobů kvantifikace.*“ V kvalitativním typu výzkumu může být předmětem zkoumání jak jednotlivec, skupina, tak i událost. Je pro něj vhodný téměř jakýkoli fenomén, který má smysl zkoumat skrze pohledy zúčastněných aktérů, kteří jsou v danou chvíli odborníky na sociální situace (Mišovič, 2019). Jedná se o výzkum, který nás vede k odhalení podstaty jevů, o kterých mnoho nevíme a pomáhá nám odkrýt významy jednotlivých událostí (Mišovič, 2019).

Mezi slabé stránky kvalitativní metodologie můžeme zařadit výzkumníkem způsobené zkreslení dat. Hlavním úkolem výzkumníka je porozumět situaci tak, jak jí rozumí samotný aktér (Mišovič, 2019: 18). Vzhledem k tomu, že je tato metoda založena na subjektivních interpretacích výzkumníka a jeho odhalování latentního a manifestního obsahu v datech, může se zde objevit i problém s ověřením spolehlivosti výzkumu (Šedová a Švaříček, 2007).

Abych tento problém co nejvíce minimalizovala a co nejvíce podpořila validitu a reliabilitu mého výzkumu, rozhodla jsem se využít metodu triangulace dat (*methodological triangulation*). „*Triangulace je proces použití rozličných pohledů za účelem vyjasnění významu pozorování (sběru dat), interpretace a analýzy dat.*“ (Šedová a Švaříček, 2007: 205) Triangulace je strategie, jež má pomoci komplexnějšímu porozumění fenoménu a slouží k tomu, aby teorie nevznikaly na základě jen jedné metody (Hendl, 2005).

4.1 Metody sběru dat a výběr respondentů

Jako nástroj sběru primárních dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. Cílem tohoto rozhovoru je získat ucelené údaje o jevu nebo fenoménu, který jsme se rozhodli detailněji

prostudovat (Šedová a Švaříček, 2007). Hlavní kostru rozhovorů tvoří předem připravené otázky, které se věnují hlavním tematickým okruhům mé práce. Současně ale polostrukturovaný rozhovor nabízí i tu možnost, aby se respondenti dle svého uvážení vyjadřovali více k tématům, která jsou jim bližší.

Polostrukturovaný rozhovor je jedním z nejoblíbenějších nástrojů kvalitativního dotazování. Mezi jeho přednosti patří především jeho flexibilita, pochopitelnost a dostupnost (Mišovič, 2019). Výzkumník může lehce reagovat na nové okolnosti nebo směr, kterým se rozhovor v jeho průběhu začne ubírat. Polostrukturovaný rozhovor umožňuje během rozhovoru navodit příjemnou atmosféru, aby celá komunikace mezi aktérem a výzkumníkem nenuceně plynula a aktér neměl potíže vyjadřovat se sám (Kaufmann, 2010).

V této bakalářské práci pracuji s primárními a sekundárními daty. Kombinace primárních a sekundárních dat je užitečná pro ověření platnosti poznatků, které byly zjištěny jinými způsoby dříve před naším výzkumem (Hendl, 2005).

Zdrojem primárních dat je mé vlastní empirické šetření, které jsem prováděla prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s pracovníky, kteří se věnují pomoci bezdomovcům v Praze. Sekundární data jsou odborné publikace, veřejně-politické dokumenty, knihy a dokumenty a za jejich pomoci jsem sesbírala starší data a informace o této problematice ještě před samotným dotazováním a psaním této práce. Zatímco rozhovor nám pomáhá porozumět zkušenostem jednotlivců, analýza dokumentů nám pomáhá lépe pochopit teoretické pozadí (Hendl, 2005).

Nástrojem, který jsem během vlastního výzkumu použila, byl polostrukturovaný rozhovor. Polostrukturované rozhovory jsou založené na okruhu základních témat, kterých je třeba se během rozhovoru držet. Kolem této základní linky, kterou témata tvoří, je však mnoho prostoru i k tomu, aby se respondent samovolně vyjadřoval k věcem, o kterých se domnívá, že jsou také důležité, či ho v daný moment zrovna napadnou. V mém scénáři rozhovoru jsem se držela následujících tematických okruhů:

- Charakteristiky mladých lidí bez domova a práce s nimi
- Příčiny bezdomovectví
- Problémy, se kterými se potýkají
- Závislost na institucích
- Úspěšnost začleňování do společnosti

- Bariéry v systému prevence a pomoci

Rozhovory jsem provedla s pracovníky nízkoprahového denního centra, denního centra, komunitního denního centra, noclehárny a se zakladatelkou projektu spojující malé podnikatele a poskytovatele sociálních služeb. Různé typy zařízení poskytující prevenci i pomoc mladým bezdomovcům jsem vybrala z toho důvodu, že různorodost pohledů na vybraný fenomén přispívá k lepším datům (Hendl, 2005).

Rozhovory jsem prováděla během měsíce června a července 2020. Před samotným sběrem dat jsem důkladně prostudovala veškeré předchozí výzkumy a dokumenty související s touto problematikou a vypracovala scénář polostrukturovaného rozhovoru s otevřenými otázkami (viz Příloha 1). Na každý rozhovor jsem měla časovou dotaci okolo 60 minut. Většina rozhovorů tuto dotaci nenaplnila a v průměru zabraly okolo 30-45 minut.

Výběr expertů (respondentů pro rozhovory) je pro celý výzkum stěžejní. Může totiž ovlivnit jak množství a kvalitu získaných dat, tak i finální závěry celého výzkumu. Pokud se nám podaří zahrnout aktéry, kteří vědí o daném problému nejvíce nebo pracují v oblasti, které se věnujeme, pak máme velmi kvalitní výběr (Mišovič, 2019). Mimo to, dobrý výběr účastníků zvyšuje i důvěryhodnost výzkumu (Hendl, 2005).

Výběr vzorku se častokrát provádí cíleně a v souvislosti s tím, jakou problematiku máme v plánu zkoumat a vždy odpovídá cíli výzkumu. Existuje mnoho způsobů, jak aktéry vybrat. V této práci jsem se rozhodla pro výběr prostřednictvím institucí. Je to metoda využívající určitého druhu služeb konkrétních institucí, kterým se chceme věnovat (Mišovič, 2019).

K výběru aktérů jsem použila Registr poskytovatelů sociálních služeb.² Instituce, které poskytují pomoc mladým lidem bez domova jsem vybírala pouze v hlavním městě. Na Prahu jsem se rozhodla zaměřit především proto, že je zde nejvíce takových organizací a zároveň je to místo s nejvyšší koncentrací bezdomovců v celé České republice (ČSÚ, 2011).

Ačkoli jsem zvolila výběr podle institucí a mnoho jich oslovila za pomoci e-mailu, návratnost a zájem o poskytnutí rozhovoru byl minimální. I z toho důvodu jsem po prvním rozhovoru přešla na metodu nabalování (*snowball sampling*). Jedná se o metodu, kdy nám první

² http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1594319418444_1

respondenti doporučí další respondenty vhodné pro náš výzkum. Je to vhodná metoda pro výběry v neznámých souborech, a především se hodí u expertních šetření (Hartnoll a kol., 2003).

Tabulka 1: Přehled respondentů z řad expertů

Respondent	Bližší informace	Instituce	Délka rozhovoru
Expert A	Vedoucí centra, v oboru pracuje 15 let	Nízkoprahové denní centrum pro mladé lidi bez domova	45 minut
Expert B	Sociální pracovnice, v oboru pracuje 10 let	Noclehárna pro osoby bez domova	30 minut
Expert C	Sociální pracovnice, v oboru 6 let	Denní centrum pro osoby bez domova	35 minut
Expert D	Sociální pracovnice, v oboru 3 roky	Komunitní centrum pro lidi bez domova	40 minut
Expert E	Zakladatelka projektu, v oboru 5 let	Projekt spojující malé podnikatele a poskytovatele sociálních služeb	45 minut

Zdroj: autorka

4.2 Metody analýzy dat

Data získaná empirickým zkoumáním byla podrobena tematické analýze. „*Tematická analýza je proces identifikace datových vzorců, datových konfigurací a témat v kvalitativních datech. Náleží mezi nástroje analýzy, které poskytují bohatou, detailní a komplexní zprávu o datech.*“ (Hendl, 2005: 264) Jedná se o metodu, pomocí které se v datech určují klíčová témata, která souvisejí s výzkumným cílem a výzkumnými otázkami (Braun a Clarke, 2006). V tomto typu výzkumu je zapotřebí velká kreativita výzkumníka. Ten má totiž za úkol témata v nestrukturovaných datech odhalit, nalézt konkrétní jevy a vazby mezi nimi.

Získaná data se zaznamenávají z toho důvodu, aby byla možná následná analýza a zároveň se co nejvíce zachovaly konkrétní významy a sociální kontext (Hendl, 2005). Proto jsem i já rozhovory za podepsaného informovaného souhlasu respondentů (viz Příloha 2) nahrávala a

nahrávky později doslovně přepsala a text přenesla do spisovného jazyka a očistila od chybných větných staveb. Toto je typické pro výzkumy, ve kterých se soustředujeme především na témata v obsahu a jak říká Hendl (2005: 212), když respondent vystupuje jako svědek nebo expert. Takto přepsané rozhovory jsem pro snadnější analýzu vytiskla a poté využila metody otevřeného kódování, díky kterému se mohou získat zajímavá a podstatná data skrze všechna data, která máme k dispozici (Castleberry, Nolen, 2018).

Hlavní zjištění svého výzkumu jsem pak propojila s poznatky z odborné literatury za pomoci triangulace zmíněné výše. Jde především o to, aby byl rozhovor doplněn měřením nezávislým na našem respondentovi. Tyto výsledky jím pak nebudou ovlivněny, a to zajistí rozmanité pohledy na zkoumaný fenomén (Šedová a Švaříček, 2007). Hlavní metodou sběru dat byl polostrukturovaný rozhovor a spolu s tím jsem provedla i studium literatury a starších dostupných dat, která se týkají problematiky mladých lidí bez domova.

5 Teoretická východiska

Ve své bakalářské práci budu čerpat z následujících teoretickými východisky a koncepty:

- Sociální vyloučení a začleňování
- Syndrom institucionální závislosti
- Naučená bezmocnost
- Hospitalismus

5.1 Sociální vyloučení a sociální začleňování

Sociální vyloučení (*sociální exkluze*) je ve většině případů způsobeno tím, že se jedinec nebo skupina osob, nějakým způsobem odlišuje od většinové společnosti. Sociální exkluze je proces, který vede k deprivaci ve více oblastech života jedince, které spolu souvisí a navzájem na sebe působí (Mareš a Sirovátka, 2008).

Jedná se o způsob izolace vyloučeného jedince nebo skupiny a tato izolace způsobuje omezení v participaci nejen v běžném sociálním životě. Tito lidé jsou pak omezeni v kulturním a sociálním kapitálu společnosti, ale i třeba na trhu práce. Nemohou se účastnit běžných aktivit společnosti, a to vše je způsobeno důvody, které jsou mimo jejich kontrolu (Mareš, 2000).

Takto znevýhodnění lidé se pak přizpůsobují podmínkám a skupině, ve které žijí a berou si za své jejich typické chování, které je ne vždy v souladu s chováním v dané společnosti. Ta je na základě tohoto chování odsuzuje, a to jejich situaci ještě zhoršuje. To, že nemohou klasicky participovat na běžném životě jim znemožňuje například chodit do práce nebo splácet dluhy, což je táhne do uzavřeného kruhu sociálního vyloučení (Veselá a kol., 2009).

Percy-Smith (2000) (v Mareš a Sirovátka, 2008) definuje několik dimenzí sociální exkluze:

- Dimenzi ekonomickou (nízký příjem, dlouhodobá nezaměstnanost, ...),
- Sociální (rozpad rodiny, bezdomovectví, ...),
- Politickou (upírání práv, ...),
- Komunitní (nedostupnost služeb, zničené obydlí, ...),
- Individuální (handicap, nemoc, ztráta sebevědomí, ...),
- Skupinovou,
- Prostorovou

Se sociálním vyloučením souvisí i koncept sociálního začleňování (*sociální inkluze*). Cílem sociální inkluze je překonání sociální exkluze (Mareš a Sirovátka, 2008). V zákoně je Sociální začleňování definováno následovně: „*Sociální začleňování je proces, který zajišťuje, že osoby sociálně vyloučené nebo sociálním vyloučením ohrožené dosáhnou příležitostí a možností, které jim napomáhají plně se zapojit do ekonomického, sociálního i kulturního života společnosti a žít způsobem, který je ve společnosti považován za běžný.*“ (Zákon č. 108/2006 Sb.) Koncept sociálního začleňování se potýká s obrovskou výzvou, která souvisí s multidimenzionalitou příčin vyloučení. Je nutný komplexní přístup, jelikož sociálně vyloučení jedinci častokrát trpí více problémy najednou. „*Účelem a předmětem sociálního začleňování je boj s chudobou a zabraňování sociálnímu vyloučení, které má velmi komplexní podobu a projevuje se problémy v mnoha dimenzích, jejichž řešení vyžaduje integrovaný přístup.*“ (MPSV, 2020)

Sociální inkluze nabízí dva základní přístupy. Prvním je objektivizující přístup, který se zakládá na tom, že jako příčiny sociálního vyloučení označuje objektivní znevýhodňování. Druhý přístup je individualizující a ten staví příčiny vzniku sociálního vyloučení na stranu jedince. Dle tohoto přístupu je na vině selhání osoby jako takové (Mareš a Sirovátka, 2008).

5.2 Syndrom institucionální závislosti a hospitalismus

Jak píše ředitel Azylového domu v knize Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví (Janoušek, 2003), v posledních letech vyvstává v problematice mladých lidí bez domova zásadní problém, který je označován jako „*syndrom institucionální závislosti*“. Jedná se o to, že tito lidé byli zvyklí na život v ústavní péči nebo následně v noclehárnách a azylových domech a během těchto pobytů ztratili schopnost postarat se sami o sebe. Ve své podstatě se stali závislými na pomoci institucí. Zaplatili určitou částku a za ní měli ubytování, stravu, ošacení i hygienické pomůcky. Pak nemají téměř žádnou motivaci se osamostatňovat, jelikož pokud mají začít žít sami, zjišťují, že mají velký problém vyjít s příjmem.

Hospitalismus je v odborné literatuře popisován jako soubor negativních faktorů, které působí na jednotlivce při delším pobývání v určitém zařízení. Jedná se tedy o reakci na hospitalizaci (Zacharová, 2017). Pro hospitalismus je typický soubor změn v chování jednotlivce, které jsou ve velké míře ovlivněny ztrátou citových vazeb v důsledku uzavření a izolace jednotlivce. To pak vede k jeho pasivitě. S hospitalismem se nejčastěji potýkají děti, mladí a pak naopak senioři (Zacharová, 2017).

5.3 Naučená bezmocnost

Pokud zvíře naučíme, že nemá před špatnými a negativními podmínkami utíkat a bránit se jim, pak se naučí, že se o útěk ani nemá pokoušet (Praško, 2003). Tímto jsem ve zkratce popsala syndrom naučené bezmocnosti (*learned helplessness*), který definoval v roce 1975 Martin Seligman na základě svého experimentu s krysami (Robbins, 2019). Experimenty na podobném principu pak vyzkoušel i na lidech a jeho výsledky se potvrdily (Heitkamp, 2018).

Naučená bezmocnost je stav, kdy se člověk ocitne ve stavu demotivace a deprese způsobené negativní nebo nepříjemnou situací, kterou si zrovna prochází. O této situaci je přesvědčen, že ji nemůže žádným způsobem ovlivnit nebo změnit k lepšímu (Nakonečný, 1996). Takový člověk má pocit, že už navždy bude neúspěšný (Nakonečný, 1996). Nijak se tyto pocity nesnaží potlačit a rezignuje na veškerou snahu něco změnit (Čáp a Mareš, 2001). Tito lidé pak propadají negativnímu sebehodnocení a chybí jim správná motivace a sebevědomí. Propadají pocitu, že ať dělají, co dělají, běh událostí neovlivní a pokud se něco povede, nejsou přes svůj negativismus toto schopni vnímat a radovat se z toho (Čáp a Mareš, 2001).

6 Příčiny bezdomovectví

Pravděpodobně každý z nás již na ulici nějakého bezdomovce potkal. Jistě Vám také hlavou proběhla myšlenka týkající se toho, co se dotyčnému přihodilo, že takto padl až na samé dno. O příčinách bezdomovectví je již napsáno mnoho. Správné definování a znalost příčin je velmi důležitá pro správnou volbu prevence a pomoci.

Důvody, proč se mladý člověk ocitá na ulici mohou být různé. Ve většině případů však nejde pouze o jednu událost, která bezdomovectví zapříčila, nýbrž je způsobeno kumulací a provázaností nepříznivých situací v životě jednotlivce. *„Skoro nikdy je na ulici nepřivede pouze jeden důvod, vždycky je to více faktorů, které na člověka působí, někdy i delší dobu.“* (Expert B)

Velmi často je tento člověk nějakým způsobem jiný, odlišný, ať už je to nějaké onemocnění, jiná sexualita, absence zdrojů nebo nefungující rodina. *„Vždy je to nějaká jinakost, která je vyloučí z většinové společnosti.“* (Expert C) Takové osoby se pak nacházejí v ohrožení sociálním vyloučením a s tím souvisejícím odsunutím na okraj společnosti (Průdková a Novotný, 2008). A právě období dospívání a osamostatňování může být zatěžkávací fází života jedince a co se týká možného propadu na ulici, tak i fází velmi nebezpečnou (Vágnerová a Csémy, 2013).

Původní rodina, náhradní rodina, ústavní péče a absence sociálních vazeb

Nejčastějším důvodem, proč se mladí lidé ocitají bez střechy nad hlavou je nefunkční rodina nebo její naprostá absence. Můžeme se však setkat i s případy, kdy pochází i z naprosto funkčních rodin. Pokud rodina neplní svou funkci, takový člověk pak ztrácí důležitý pocit jistoty, opory, bezpečí a klidného zázemí. *„Rodina je první zázemí pro člověka a pokud je nějakým způsobem nefunkční, tak člověk během dospívání ztrácí jistoty. Je pak mnohem náročnější vypořádat se s nějakými krizemi a situacemi v životě, které jedince potkají.“* (Expert E) Pokud je rodinné prostředí nefunkční, rodiče se o děti nemohou nebo nechtějí postarat (Vágnerová a Csémy, 2013), bývají pak (zejména v minulosti) velmi často umístovány do dětských domovů. Dnes je snaha je spíše umisťovat do náhradní rodinné péče.

Děti a mladiství mohou pociťovat určitou deprivaci nebo trpět nedostatkem porozumění a správných životních hodnot a vzorů. Vágnerová (2013: 16) říká: *„Život v dysfunkční rodině vede často k tomu, že se mladí lidé cítí doma přehlíženi a podceňováni a jsou přesvědčeni, že na nich nikomu nezáleží.“*

Mnoho dětí je z nefunkčních rodin odebráno do ústavní péče nebo náhradních rodin. Děti jsou odebírány z důvodu selhání vlastních rodičů, které často ani nepoznají. Někdy si však musí s vlastními rodiči projít těžkými chvílkami, než se do náhradní péče dostane. Pokud se dítě dostane do náhradní rodiny, může vidět vzor fungující rodiny a poznat správné životní hodnoty. V dětském domově tyto hodnoty může poznat také, avšak vzor funkční rodiny zde bude postrádat. Pro některé jedince je však často náhradní péče tak velký šok, že se mohou z náhradních rodin pokoušet utíkat nebo se snaží, co nejdříve odejít, i když nemají vytvořené dostatečné zázemí (bydlení, zaměstnání), což může vést k tomu, že končí na ulicích.

Poté, co opustí ústavní výchovu, v 18 letech (nebo i později), mladí dospělí postrádají hlubší sociální vazby, příp. se vracejí zpět do nevhodného prostředí (Davidová a kol., 2010) své biologické rodiny. Častokrát jsou velmi bezprizorní, nikdo se jim nevěnuje a pokud je rodina problematická a nemají správný vzor, mnohdy se setkáváme i s dědičností životního stylu, který dospívající vidí u svých rodičů. *„Byl tady jeden klient, který mi vyprávěl, že se po opuštění dětského domova vrátil ke své mamince. Ta ale žila někde v poli ve stanu. Někdo se z toho dostane, někdo ale ne, protože takhle žili i jeho rodiče.“* (Expert A) Pak se potýkají s nedostatkem zdrojů a financí, absencí vhodného bydlení a téměř žádným vzorem, který by mohli následovat. Častokrát se stanou bezdomovci z toho důvodu, že po odchodu z ústavní péče neví, jak správně žít, chybí jim vhodné finanční a sociální zázemí, které by jim mohlo pomoci překonat toto nelehké období. *„Pokud tam ta rodina není vůbec a ten člověk pochází z dětského domova, tak je mnohem složitější hledat to své místo a roli ve světě.“* (Expert D)

Chybějící pocit sounáležitosti, absence blízkých vazeb, absence sociálních interakcí. To jsou další důvody, které na jedince velmi působí. Vágnerová a Csémy (2013) uvádí, že sociální síť takových lidí je výrazně menší a omezena jen na jedince se stejnou problematikou. Absence pomocné ruky někoho blízkého je přitom stěžejní, protože by mohla zabránit událostem nebo krizím, které člověka svedou až na okraj společnosti (Janebová, 1999). *„Nemají žádné vazby. Nefunguje rodina, nemají kamarády. Když se člověk z fungujícího prostředí ocitne v nějaké*

těžké životní situaci, tak má záchrannou síť kolem sebe, kterou tihle lidé bohužel nemají. Nebo mají, ale kamarády, co jsou na tom podobně jako oni sami.“ (Expert A)

Problematika vzdělání

V dnešní době pro získání kvalitního a uspokojivého zaměstnání je třeba mít dostatečné vzdělání. Mnoho bezdomovců však má sotva dokončenou základní povinnou školní docházku (VÚPSV, 2019). Špatné známky, nezáměr o školu a vzdělání v dětství vede k následné nízké kvalifikaci. To může být důvodem k propadu jedince v sociálním žebříčku a může to vést až k propadu na ulici. Avšak stejně tak je nízká kvalifikace problémem v opačném směru. Nízké vzdělání pak následně lidem brání návratu k běžnému životu a nalezení kvalitního zaměstnání (Vágnerová a Csémy, 2013).

Jedinci mají nízké vzdělání často svojí vinou. Nemají žádnou snahu, ani motivaci a neplní si své povinnosti. Mnohdy je na vině opět dysfunkční rodina. Rodiče také nemají vzdělání, a tak děti správně nemotivují a nedávají jim správný vzor. Takoví rodiče pak nemohou dítěti nabídnout základní znalosti, správné vedení a přístup ke škole. Spousta takových jedinců často své studijní selhání ani nepocítuje. *„Někdo ani neregistruje, že je něco v nepořádku, protože třeba takoví byli jeho rodiče a takhle žili.“* (Expert D) Nezajímají je důvody tohoto selhání a své nedostačující vzdělání vnímají jako fakt, se kterým jsou smířeni (Vágnerová a Csémy, 2013).

Závislosti

Mezi další příčiny bezdomovectví, se kterými se u mladých lidí setkáváme, jsou závislosti na různých omamných látkách. *„A pak samozřejmě taky drogy.“* (Expert A) Zde je však nutné odlišit, zda ztráta domova přivedla člověka k závislosti, nebo naopak zda závislost stále již na samém počátku problému a dotyčného připravila o střechu nad hlavou a důstojný život. Tyto závislosti mají za následek selhávání v zaměstnání, neschopnost plnit své povinnosti, platit účty a podobně. Stávají se otroky těchto návykových látek a pokud těmto závislostem propadnou ve velké míře, nejsou schopni pokrývat náklady na nákup těchto látek, takže se mohou i zadlužovat (Vágnerová a Csémy, 2013).

Neschopnost či neochota pracovat

Tento problém si jedinci často nesou již od dětství. V dětství se tento problém nejčastěji projevuje nezájmem o vzdělání a školu. „*Společnou charakteristikou těchto mladých lidí je lehkomyšlnost, nezodpovědnost a lenost.*“ (Vágnerová a Csémy, 2013: 59) Tito lidé pak na svém okolí parazitují – nejčastěji na svých rodičích. Pokud těm poté dojde trpělivost, skončí na ulici. Těmto lidem se pak střádají dluhy, které kvůli své lehkomyšlnosti neřeší, pak následuje exekuce a následný konec na ulici.

Neschopnost hospodařit s penězi a zadlužení

Tato příčina souvisí hned s několika dalšími, od kterých se odvíjí. V první řadě souvisí s již zmiňovanou problematikou vzdělání. Je spjata i s lehkomyšlností a kumulováním dluhů, které člověk častokrát nechce řešit. Nebo ani neví, jak je řešit, a to potom souvisí již s výše zmiňovaným problémem, kdy člověk opustí ústavní péči nebo vězení a sám se o sebe neumí postarat (Vágnerová a Csémy, 2013).

Nezkušenost a neschopnost si uspořádat život

Mnohé zmiňované příčiny jsou jako propojené misky. Neschopnost uspořádat si život především souvisí s vyrůstáním v ústavní péči nebo v dysfunkční rodině. Takoví mladiství celý život, nebo alespoň jeho část prožili v ústavní péči, kde o ně bylo každodenně postaráno. Oni se však při odchodu o sebe sami neumějí postarat a vůbec netuší, jak svět venku funguje. „*Častokrát nejsou do života dobře připraveni. Kdyby byli, nečekali by, že jim pečeni holubi sami přiletí do pusy.*“ (Expert A)

Trestná činnost

Trestná činnost je s lidmi na ulici velmi úzce spjata. Tato skupina je také spjata s těmi, kteří jsou neochotní pracovat, popřípadě s těmi, kteří nejsou schopni hospodařit a zadluží se. Finanční prostředky pak obstarávají krádežemi. Stejně tak si lidé mohou trestnou činností obstarávat návykové látky (Vágnerová a Csémy, 2013).

Vliv problematického partnera

Mezi mladými lidmi na ulici se nachází i ženy. *„Ženy patří velmi často mezi skryté bezdomovce. U nás ani pojem bezdomovkyně nepoužíváme.“* (Expert D) Tyto ženy se pak často na ulici ocitnou z důvodu problematického partnerství. Častokrát si prošly ústavní výchovou a navazují partnerské vztahy, které jsou pak toxické a mohou být i násilné. *„Ony za to kolikrát ani nemohou. Chtějí mít vztah, neumí ochránit sebe a ani svoje hranice. Ty vztahy jsou pak problematické a když se do toho zamotá i nějaká závislost, násilí nebo brzké těhotenství, je to problém.“* (Expert D)

Zdravotní handicap a psychické onemocnění

Mnoho lidí se na ulici ocitá i z důvodů mnoha zdravotních potíží. Zdravotní problémy, handicap nebo duševní onemocnění. Ať už mentální nebo fyzická nemoc může být spouštěčem krize v životě jedince. Bez střechy se častokrát ocitají takto nemocní lidé, kteří se o sebe nedokážou postarat, i když by sami chtěli. A pokud se tyto problémy prohlubují, přidají se k tomu i některé další, pak je velmi jednoduché sklouznout na okraj společnosti (Vágnerová a Csémy, 2013). S tím souvisí i problémy s nalezením adekvátního zaměstnání, kde by byli schopni se udržet, nebo bydlení. *„V této skupině jsou i lidé, kteří jsou nemocní, tak je pro ně obtížné vydržet v práci nebo najít takovou, co by vzhledem ke svým obtížím zvládali.“* (Expert B) Potýkání se s jakoukoli nemocí pak samozřejmě komplikuje celkovou situaci u lidí bez domova i z důvodu nedostatečné zdravotní péče pro tuto skupinu a poté znesnadňuje i začlenění se zpátky do společnosti (Šupková a kol., 2007).

Životní krize

Bezdomovectví může být u mladých lidí i jako důsledek životní krize, kterou si prošli. Jedinec ji nezvládá, nebo nedokáže řešit jinak než útekem od reality nebo rezignací. *„Bezdomovectví se může týkat každého z nás v tom slova smyslu, že každý se v životě potýká s mnoha zraněními a různými jizvami a pokud dlouhodobě nemám ve svém okolí žádný způsob, jak tyto jizvy zacelovat, může to být velmi frustrující a v konečné fázi se z toho může vyklubat velký problém.“* (Expert E)

7 Specifika skupiny mladých lidí bez domova a sociální práce s nimi

Mladí lidé bez domova jsou skupinou, která je v mnoha ohledech specifická. Je tedy důležité tuto specifičnost zohledňovat i během práce s nimi. *„Je důležité u těch mladých lidí bez domova hledět na to, odkud jsou a proč spadli do bezdomovectví. Jestli je to rodinou, ústavní péčí, dětským domovem nebo jinými ranými traumaty. Pak člověk může zkoumat i to, jak na to lépe reagovat.“* (Expert D) V potřebách mladých lidí bez domova se mnohokrát odráží to, co dotyčný zažil a z toho důvodu jsou jejich potřeby velmi komplexní.

Jak je v této práci uvedeno již několikrát, často se jedná o osoby pocházející z prostředí, které není v pořádku a od toho se odvíjí mnoho dalšího. Jsou skupinou, která nikdy nebo málokdy zažila práci, takže jim chybí nějaký řád a nejsou zvyklí dělat základní věci, které povětšinou ani neumí. *„Sledujeme u nich nízkou adaptaci na vlastní a samostatný život, která samozřejmě souvisí s tím, čím si prošli.“* (Expert A)

Je pro ně specifické komplikované vyrovnávání se s minulostí. Potýkají se s nízkou důvěrou k dospělým osobám a institucím obecně. *„Mladí lidé na ulici jsou velmi často nedůvěřiví. Pochází z dětských domovů, prošli si pasíákem nebo mají zkušenost s výkonem trestu, a to je důvod, proč nemají důvěru k sociálním pracovníkům.“* (Expert A) S nedostatkem důvěry souvisí i jejich snížená schopnost komunikovat o svých problémech a potřebách.

Setkáváme se s tím, že většina mladých lidí bez domova žije ze dne na den a některé věci odmítají řešit. *„Je zajímavé, že zjišťuji, že ty lidi na ulici od 18 let do nějakých 24 let si ten život na ulici spíš... nechci to zobecňovat na úplně všechny... ale spousta z nich si ten život užívají a na všechno kašlou. Ale kolem těch 25 let si mnoho z nich uvědomí, že takhle vlastně žít nechtějí a pak se to tam začne lámat a nějakým způsobem měnit.“* (Expert A) Pro mladou generaci je také typická sociální nezakotvenost, problematické chování a nedodržování řádu (Vágnerová a Csémy, 2013). Jsou neochotní se podřízovat a přizpůsobovat a pokud ochotní jsou, chybí jim vytrvalost, snaha a vůle.

Obecným problémem, se kterým se potýkají nejen mladí lidé na ulici, je nedostatek financí a zdrojů. S tím pak bezesporu souvisí dluhy a exekuce, krádeže a tím pádem záznamy v trestním rejstříku. *„To jsou většinou drobné krádeže kvůli obživě, dluhy za MHD a jízdu načerno. To je zdravotní pojištění. Hodně dělají bílé koně. To znamená, že někomu půjčí doklady třeba za stovku nebo za dvě a oni si na ně pak napůjčují peníze. Když jsou na ulici, dluhy jsou bohužel*

to poslední, co řeší. To je jen naivní představa společnosti, že něco takového řeší. Neřeší. Starají se o to, aby si obstarali jídlo.“ (Expert A)

8 Způsoby prevence a pomoci pro mladé lidi bez domova

Lidem, kteří se z mnoha různých důvodů ocitají na okraji společnosti je třeba pomoci. Konkrétním způsobům pomoci by však měla předcházet efektivní prevence, aby se již v zárodku zabránilo tomu, aby lidé propadli až na samotné dno a skončili na ulici bez střechy nad hlavou. Proto je tu sociální systém, např. dávkový systém pomoci v hmotné nouzi nebo poradenství (v rámci sociálních služeb nebo politiky zaměstnanosti). Ve chvíli, kdy selže prevence nebo je nedostupná, mladým lidem hrozí, že se ocitnou na okraji společnosti. Pak je nutné, aby se dostavila cílená a efektivní pomoc, která pomůže sociálně vyloučeným jedincům zpět na vlastní nohy a vrátit se do běžného života. Přesně pro tyto případy je zde systém sociálních služeb. Sociální služby jsou doplňovány poskytováním sociálních dávek v rámci systému pomoci v hmotné nouzi. Poskytování systému pomoci v hmotné nouzi je v legislativě ukotveno v zákoně č. 111/2006 Sb. o pomoci v hmotné nouzi a při posuzování hmotné nouze hraje důležitou funkci také výše životního minima (MPSV, 2020). Dle zákona pomoc v hmotné nouzi obsahuje následující dávky: příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádnou okamžitou pomoc (Zákon č. 111/2006 Sb.). Cílem politiky zaměstnanosti optimalizace na trhu práce za pomoci nástrojů aktivní a pasivní politiky zaměstnanosti (Zákon č.435/2004 Sb.). Očekávaným cílem je snížení nezaměstnanosti a zvýšení zaměstnanosti (Kulhavý a Sirovátka, 2007). V této práci se však soustředím na systém sociálních služeb, tak se systému v hmotné nouzi a politice zaměstnanosti podrobněji již věnovat nebudu.

8.1 Systém sociálních služeb

Poskytování sociálních služeb je legislativně ukotveno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Služby jsou poskytovány jednotlivcům, rodinám i skupinám obyvatel a jejich cílem je zachovat lidskou důstojnost, kvalitu života, zvýšit soběstačnost klientů a rozvíjet jejich schopnosti. To vše se zaměřením se na individuální potřeby jednotlivců (Sociální Praha, 2011).

Sociální služby mají usnadnit lidem ohroženým sociální vyloučením žít běžným životem společnosti. Snaží se usnadnit přístup k zaměstnání, vzdělání nebo třeba k ubytování.

Všechny organizace, se kterými jsem v rámci mého výzkumu přišla do kontaktu, nabízejí svým klientům zajištění takových základních potřeb jako stravu, hygienu a ošacení. Věnují se i sociálnímu poradenství. Mnoho z těchto organizací se snaží nabídnout útočiště pro každého v nouzi a častokrát usilují o bezprahovost a neadresnost. *„Řekla bych, že jsme takové ostrůvky solidarity v tomhle velkém světě a snažíme se fungovat přívětivě k těm, kteří to potřebují.“* (Expert E) Vzhledem k tomu, že problémy lidí, se kterými přijdou do styku jsou velmi komplexní, snaží se nabízet i komplexní řešení vzhledem k individuálním potřebám svých klientů.

Dle výše zmíněného zákona jsou sociální služby rozděleny do tří skupin:

- Služby sociálního poradenství
- Služby sociální péče
- Služby sociální prevence

Služby sociálního poradenství poskytují klientům potřebné informace, které mohou pomoci k vyřešení jejich nepříznivé životní situace. Pokud organizace nějakou potřebnou službu neposkytují, tak: *„Propojujeme je i s dalšími organizacemi, protože jsme tady ten úplně první záchytný bod, který najdou.“* (Expert C) Spolupracují s mnoha občanskými poradnami, organizacemi pro duševně nemocné, úřady práce nebo třeba s finančními poradnami pro ty, kteří jsou ve finanční tísní. Snaží se mladým lidem shánět bydlení ať už v podobně tréninkových bytů, azylových domů, které sami provozují nebo sociální byty, popřípadě domy na půli cesty apod. (MPSV, 2006).

Pořádají pro své klienty také různé programy, jako např. vzdělávací, socioterapie, různé workshopy nebo výjezdy. Vychází z toho, co klienty baví a co by chtěli. *„Ted' jsme byli šlapat s batohy po horách a na vodě. Je to skvělý, protože tam naši klienti mají příležitost něco dokázat. Zdolají něco a řeknou si, jak jsou dobří, že něco zvládli. To je strašně důležité.“* (Expert A) Tito lidé mají častokrát narušenou sebedůvěru a je pro ně podstatné pocítit to, že nejsou k ničemu, ale že něco dokážou a jsou v něčem dobří. Zároveň změna prostředí v rámci těchto projektů napomáhá k lepšímu budování důvěry k pracovníkům. *„Je to vždy plné emocí a když*

nám vypráví svoje životní příběhy... to si jen říkáte, že to snad ani není možné, kolik toho už zažili. No a tady nám to prostě nepoví, tady na to není to správné prostředí.“ (Expert A)

Z hlediska formy poskytování dělíme sociální služby následovně:

- Služby terénní
- Služby ambulantní
- Služby pobytové

Zařízení poskytující sociální služby se hodně zaměřují i na terénní práci. Je to důležité, protože je stále mnoho lidí na ulicích, kteří žádných služeb nevyužívají. Kolikrát by třeba i chtěli, jen neví jak a chybí ta správná informovanost. Terénní pracovníci nabízejí pomoc v klientově místě pobývání a pomáhají při řešení nelehkých situací a přechod do vyššího stupně sociálních služeb (Armáda spásy, 2016). Snaží se klienta seznámit s veškerými jeho možnostmi a riziky, která jsou spojena s jeho stylem života. *„Terénní programy jsou terénní služby poskytované osobám, které vedou rizikový způsob života nebo jsou tímto způsobem života ohroženy. Služba je určena pro problémové skupiny osob, uživatele návykových látek nebo omamných psychotropních látek, osoby bez přístřeší, osoby žijící v sociálně vyloučených komunitách a jiné sociálně ohrožené skupiny.“* (Zákon č. 108/2006 Sb.) *„Pokud chceme získat nějaké podvědomí a informace o lidech, co jsou úplně na ulici, tak potřebujeme ten terén. Naši terénní pracovníci pak rozdávají na ulicích letáčky a my těm lidem můžeme snáze nabídnout pomocnou ruku.“* (Expert B) Je velmi důležité, aby tyto pracovníci spolupracovali i s dalšími organizacemi jako například OSPOD, probační služby, Úřad práce apod. (Chovancová, 2018).

Druhou skupinou jsou ambulantní služby. Zde již pracovník nedochází za klientem, ale klient za pracovníkem do určitého typu zařízení. Spadají sem například nízkoprahová denní centra, která klientům poskytují oblečení, jídlo a možnost hygieny. Klient sem dochází za účelem nějaké služby, která však není spojena s ubytováním nebo noclehem (MPSV, 2020).

Poslední skupinou jsou ubytovací služby. Ty zahrnují například noclehárny nebo azylové domy. Toto je však jen na dobu určitou. Je zde totiž riziko, že by si bezdomovec přivykl a nesnažil by se hledat si vlastní bydlení a nic by ho nemotivovalo ke snaze dostat se z ulice. Za služby v azylových domech klienti musí zaplatit. Je to tedy založeno na předpokladu, že participují na trhu práce, nebo pobírají doplatek na bydlení ze systému pomoci v hmotné nouzi (Matoušek, 2008).

Pokud se podíváme napříč všemi druhy výše zmíněných sociálních služeb, zákon definuje služby pro osoby bez přístřeší nebo pro osoby v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení. Patří sem azylové domy, nízkoprahová denní centra, noclehárny a terénní programy (Zákon č. 108/2006 Sb.). Pro mladé lidi bez domova jsou zde i domy na půli cesty, které jsou vymezeny následovně: *„Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.“* (Zákon č. 108/2006 Sb.)

8.2 Projekty pro mladé lidi bez domova

V České republice existuje mnoho projektů pro mladé lidi bez domova nebo opouštějící ústavní výchovu. Autoři těchto projektů si jsou vědomi toho, že k mladým bezdomovcům musí mít zcela jiný přístup než ke starším lidem bez domova. Mladí lidé mají totiž minimální životní zkušenosti, často zažili jenom ústavní péči. Nelze stavět na jejich rodinném zázemí nebo na kariéře, kterou měli (FEANTSA, 2003). Tyto projekty nejčastěji realizují neziskové organizace.

Například nezisková organizace Srdce na dlani v rámci projektu Rok poté pomáhá mladým dospělým se samostatným vstupem do života. Pomoc stojí na několika hlavních pilířích, kam spadá například pravidelný kontakt organizace s mladým dospělým, hledání adekvátního zaměstnání a bydlení nebo snaha osamostatnit se (Srdce na dlani, 2018).

Dále stojí za zmínku například aktivity firmy DOM-JOB Co., která pomáhá mladým bezdomovcům pracovat. Jedním z cílů toho projektu je naučit mladé bezdomovce být soběstačnými a dlouhodobě pracovat. To je také jednou z podmínek k bydlení. Klienti zde tráví přibližně jeden rok a poté je jim nabízeno místo v ubytovnách, podnájmů nebo je podporováno přidělení sociálního bytu. Zde jsou také na přechodnou dobu, ale žijí zde sami a dalším cílem programu je také naučit mladé lidi fungovat ve společnosti. Musí se naučit, jak to chodí na úřadech, jak se ve společnosti pohybovat a jaké jsou jejich práva a povinnosti (FEANTSA, 2003).

Zajímavým je také projekt sdíleného bydlení se studenty ze tří fakult Masarykovy univerzity. Tento projekt vznikl v roce 2007 ve Vídni a byl této univerzitě inspirací. Zaměřují se na mladé lidi opouštějící ústavní výchovu, ale také na lidi bez domova. Cílem tohoto projektu je zapojit sociálně znevýhodněné do společnosti, pomoci jim najít práci a poskytnout takové zázemí, které jim pomůže se samostatným vstupem do života (Masarykova univerzita, 2015).

9 Proces začleňování se, problémová místa a bariéry

„Proces reintegrace lze chápat jako komplexní resocializaci osoby bez přístřeší. Jedinec přestává být sociálně vyloučeným a znovu se stává právoplatným členem společnosti. Podobně jako probíhá proces desocializace bezdomovce na několika úrovních, tak probíhá na několika úrovních i proces reintegrace, znovuzачlenění do společnosti. Jde o dlouhodobý proces, který začíná na ulici a končí až několik let po opuštění ulice.“ (Vágnerová a Csémy, 2013: 205)

Proces sociálního začleňování není založen pouze na nalezení vhodného bydlení pro bezdomovce. Je to proces složitý, který má několik rovin. Spadá sem rovina psychologická, sociální, medicínská a spirituální (Vágnerová a Csémy, 2013). V psychologické rovině se bezdomovec musí naučit smířit se se svým životem – životem na ulici. *„Takže se musejí potýkat i s tím, zda přijmou, že tu pomoc potřebují a opravdu se postaví do té fronty na guláš, nebo jestli budou žít někde úplně mimo společnost, někde v lese a nebudou se vůbec vídat s těmi lidmi, co by se na ně mohli koukat skrz prsty. Nebo jestli to budou skrývat.“ (Expert E)* Učí se novým dovednostem, nachází opět své ztracené já a obnovuje zpřetrhané vazby s okolím.

V rámci sociální roviny je primárním úkolem zajištění všech potřebných dokladů. *„Velmi často nedisponují žádnými doklady. Takže prvně je třeba vyřešit to, než může vůbec žádat o dávky a nějak s nimi pracovat. A pokud ten člověk pochází z jiného města a přišel do Prahy třeba proto, že nechtěl, aby ho tam viděli nebo tam nenašel pomoc, tak je strašně složitý získat nejdříve rodný list, abys mohla dostat občanku a vůbec něco pak začít.“ (Expert E)* Dále se řeší nalezení zaměstnání, žádání o dávky a velmi důležité je také řešení všech dluhů a problémů, které jedinec způsobil a nakumuloval.

V medicínské rovině jde o vyřešení všech chorob, které bezdomovec pobytem na ulici, získal. Popřípadě i těch, které jeho odsun na okraj společnosti zapříčinily. Pak je zde také důležité vyřešit všechny závislosti, kterými jedinec trpí. Spirituální rovina napomáhá bezdomovci k získání nových hodnot a smyslu života (Vágnerová a Csémy, 2013).

U mladých bezdomovců je však sporné, zda o reintegraci jako takové můžeme vůbec mluvit. Spousta z nich totiž nikdy žádné zaměstnání neměla a bydlení poznala jen v ústavní péči, kde je netížily žádné povinnosti. U mladých lidí pak jde spíše o vstup do dospělého života než o samotný proces reintegrace (Vágnerová a Csémy, 2013). *„Ti lidé vycházejí z prostředí, který není v pořádku a vlastně nikdy nezažili nebo málokdy zažili práci. On se často používá pojem*

resocializace mladých lidí, ale ona to tak úplně není resocializace, protože mnoho z nich nikdy socializováno ani nebylo.“ (Expert A)

Proces začleňování neboli sociální inkluze je vždy cestou na dlouhou trať. Úplně prvním krokem k úspěchu je chtít se začlenit. Důležité je mít nějaký důvod a motivaci. Mít kolem sebe lidi, kteří budou motivovat a kvůli kterým dotyčný bude po úspěšném začlenění toužit. *„Pokud jsem bez domova a nemám žádné sociální vazby ve svém okolí a nemusí to být úplně blízké vztahy, stačí takové ty klasické a příjemné interakce, tak co bych měla za důvod překonávat strašně moc překážek, abych se vyhrabala z toho dna, když si ani nejsem jistá, jestli zase nespadnu dolů. A ve chvíli, když už mám i nějaké to psychologické zázemí okolo sebe, tak můžu mnohem snáz najít ten důvod, proč se vůbec chci začlenit.“ (Expert E)*

Sociální pracovníci usilují o realizaci pozitivních změn v životech svých klientů. V první řadě je ale důležité uvědomění si, že lidé jsou ochotni se měnit a pracovat na nějaké změně jen v případě, mají-li důvod, motivaci a pokud vědí jak (FEANTSA, 2003). *„Když se oni sami chtějí začlenit, tak je to podle mě úplně ten zásadní krok k úspěchu. Je to o té vůli.“ (Expert B)* *„My ty lidi můžeme zkusit nějak motivovat, ale jinak všechno je to o nich.“ (Expert C)* Pro úspěšný přechod mladého člověka do společnosti je vlastní motivace podstatná. Postrádá jakýkoli smysl podávat ruku někomu, kdo o to nemá zájem. Jak říká Urban a kol. (2018), s uspokojováním potřeb úzce souvisí motivace, která ve velké míře ovlivňuje lidské jednání.

U těchto lidí je nutné i budování sebevědomí a větší sebehodnoty. Neumějí fungovat s lidmi, kteří mají vše. Domov, rodinu, peníze, lásku. To je pro ně po nějakém čase na ulici pasé a pokud se mají vracet do společnosti, častokrát se vedle takovýchto lidí velmi stydí (FEANTSA, 2003). Navíc se ve společnosti hodně potýkají s nálepkováním. *„Představy o tom, že si za to můžu sama, že jsem líná, neschopná, a proto jsem se dostala do téhle situace. Je tam i nějaké to vědomí vlastního selhání, a to je ještě podpořené tím, že ti to ti lidé okolo dávají najevo a podporují tuhle tvoji mylnou představu. A to je pak hrozně těžký zachovat si nějakou svoji důstojnost.“ (Expert E)* *„Nechtějí získat tu nálepku, že jsou na ulici. Je to prostě něco, na co společnost není zvyklá a je pro ni pak strašně těžký nevnímat nějaký předsudky ohledně toho. Koukají na dotyčného, že si za to může sám a kdyby nebyl líný, není na ulici.“ (Expert C)* *„A když je někdo dlouho bez zaměstnání nebo na ulici, tak je tam velká bariéra toho, jak se zapojit zpátky do toho kolotoče a vlastně i proč. Proč bych měla, když se na mě ty lidi dívají negativně.“*

(Expert E) Tito lidé pak bojují s opovržením majoritní části populace (Vágnerová a Csémy, 2013).

Tato skupina se nepotýká jen s frustrací způsobenou společností, ale i ze strany institucí a úřadů. S těmito frustracemi z okolí bezesporu souvisí i koncept naučené bezmocnosti. Lidé bez domova s ní často zápasí. Připadají si, že ať udělají, co udělají, nevede to k pozitivnímu výsledku. *„Často se setkáváme s tím, že při spolupráci s institucemi a úřady čelí spoustě problémům. Že vlastně jsou i brutálně frustrováni z toho jednání často, protože kolikrát ani nerozumí, co po nich chtějí, je to mega složitý. To samotný nastavení je fakt složitý. A často jsou tak zničený a frustrovaný, že je to pro ně těžký dotáhnout do konce. Třeba to zažívají i opakovaně a pak se jim ten pocit frustrace zvedá a nemají pocit, že by jim ten systém nějakým způsobem pomohl. Pak mají i pocit, že jsou spíš na obtíž. Jako nějaký obtížný a hmyz, co nikdy nemůže mít úspěch.* (Expert C) Dalo by se to označit za velkou bariéru. Pracovníci se to snaží mladým lidem na ulici usnadnit a tuto bariéru překonat, proto je na úřady doprovází. *„Jednání s úřady je pro ně náročný. Už jenom proto, že mají problém s tou sebehodnotou. Nevíš, kam tam máš jít a když to řeknu blbě, tak koho tam chytneš a jestli tě to ten člověk nechá sežrat nebo na tebe bude milý. Takže už jenom ta bariéra, že dostanu nějakou nálepkou a že budu muset argumentovat, proč se mi stalo to, co se mi stalo a obhajovat se. Je to hodně těžký, a proto se i dělají na úřady různý doprovody.“* (Expert E) Mimo to se lidé na ulici potýkají s problémem dodržování termínů, na kterých úspěšná spolupráce s institucemi stojí. *„Čas na ulici běží úplně nečitelně. A svět i všechny úřady v něm fungují na termínech.“* (Expert B)

Z předchozího odstavce vyplývá, že se u klientů organizací, ve kterých jsem dotazovala, nevyskytuje syndrom institucionální závislosti. Klienti mají snahu se osamostatňovat a organizace se snaží je v osamostatňování podpořit. *„Samozřejmě, že cílem sociální práce je zkompetentnit a osamostatňovat naše klienty.“* (Expert A) *„Ale jo, mám pocit, že chtějí žít samostatný život a být soběstačný a svobodný. My se je v tom samozřejmě snažíme podpořit, jak to jen jde. Trpí ale mnoha problémy, tak se bez nějaké podpory neobejdou. Neoznačila bych to však za závislost na institucích.“* (Expert D)

Mnou dotazovaní odborníci se shodují na tom, že nejde jasné určit, zda jsou častější problémy na straně osob nebo institucí. *„Vždy to má dvě strany.“* (Expert B) Na straně lidí je to způsobeno tím, že toho na sobě mají moc a nezvládají to. Potýkají se s mnoha problémy najednou. *„Mají toho na sobě hodně naloženého a čelí spoustě překážkám ve svém životě.“* (Expert C)

Experti se také shodují v tom, že systém by také mohl být nastaven lépe a vyskytují se v něm slabá místa. „Ten náš systém by mohl být nastaven trochu víc podpůrně, aby taky pocítili, že něco dokážou a zvládnou a po malých krůčcích se učili další a další věci.“ (Expert D) „Ale skutečně jsou to kolikrát opravdu blbosti, co lidi kradou jen kvůli obživě a tady si myslím, že hodně selhává systém. Pak exekuce. Ty penále, to je prasárna neuvěřitelná. Někdo mi tady teď ukazoval dluh a penále měl stejně vysoké jako ten dluh. To si myslím, že je hodně velké selhání systému. A ty lidi tedy také selhávají. Hlavně, když pak nevidí, že to jde, tak je pro ně velmi jednoduché někam sklouznout.“ (Expert A)

V Koncepci prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 (2013) jsou označeny dvě zásadní bariéry v sociální práci. V první řadě je to nedostatečné financování neziskového sektoru, které může mít negativní dopad na některé programy, kterým se věnují. Další bariéra je zde označena jako personální poddimenzovanost sociálních pracovníků. Obě tyto bariéry zmiňují i mnou dotazovaní experti. „V tom neziskovém sektoru vidím obrovský nedostatek financí. Víím, že mnoho pracovníků dělá na víc než na jeden úvazek a ty peníze nejsou dostatečné, a to je pak vidět na všem. Pracovníci mají příliš klientů na hlavu, nejde to zvládat a nabízet tak kvalitní podporu jako bychom chtěli. A v politice se nejedná o nijak bodově výhodné téma, tak je těžké se bavit o nějak navýšení financí do tohoto sektoru. Není to moc oblíbená skupina a mnohem snadněji se argumentuje tím, že ty peníze sem nebudeme posílat, protože ty lidi by si to měli zasloužit.“ (Expert E) Zde se mimo jiné setkáváme s něčím, co mnou dotazovaní shodně označují jako systém zásluhovosti, na kterém sociální pomoc v naší republice stojí. To dle nich není v pořádku, jelikož mladí lidé na ulici si za svůj osud velmi často sami nemohou a pomoc by měla být dostupná všem bez jediné výjimky.

Úplně největším problémem v životě mladých lidí bez domova, se kterým se potýká úplně každý z nich, je absence adekvátního bydlení a zaměstnání. „Největším problémem je základ, který potřebují, a to je bydlení. Něco stabilního.“ (Expert A) Mnoho z klientů organizací, ve kterých jsem dotazovala, mají snahu hledat si zaměstnání i bydlení. Experti se však shodují v tom, že úspěšnost závisí na mnoha okolnostech a faktorech. Například na nemocech, se kterými zápasí. „Někdo pracuje příležitostně a někomu to fakt nejde, protože ta struktura těch lidí... opravdu jsou tam lidi, který jsou nemocný, s nějakými diagnózami, tak je pro ně dost složitý vydržet v práci.“ (Expert A) „Pro lidi bez domova je to obrovská bariéra. Nebo pro lidi, kteří jsou diskriminováni pro svůj etnický původ, národnost, pro nějaký handicap nebo duševní

onemocnění. Pro takové lidi si najít dobrou práci a bydlení, to je strašně těžký. Protože buď je tam ta diskriminace a nálepka nebo jenom nenajdou vhodnou práci, ve které by mohli zůstat, protože to třeba není pro ně zvladatelné.“ (Expert C)

Zdravotní stav lidí na ulici není vždy dobrý. Ať už je to způsobeno nemocemi, které má jedinec od narození, nemocemi, které si přivodil pobytem na ulici nebo nemoci spojené s různými závislostmi. V sociálně špatně zabezpečených skupinách se mnohem častěji objevují psychické nebo fyzické zdravotní potíže než v ekonomicky vyšších třídách. To je bezpochyby zapříčiněno podmínkami, ve kterých tito lidé žijí (Šupková a kol., 2007). Zaměstnanci organizací jsou sociální pracovníci a mohou klientům pomáhat pouze se sociálními problémy a nemohou řešit zdravotní stav klientů. Mnohdy by klientům pomoci chtěli, ale nemají právo nahlížet do zdravotnické dokumentace (Šupková a kol., 2007). Na kritickém nedostatku zdravotní péče se opět shodují téměř všichni dotazovaní. *„Nemají lékaře, nemají léky a jakmile je někdo takhle nemocný na ulici, tak to je to první, co musí řešit. A tady je primární nedostatek takové péče.“ (Expert B)* *„Péče je u těchto lidí hodně zanedbaná a čelí předsudkům. Celkově by bylo fajn, kdyby měli přístup k nějaké adekvátní péči.“ (Expert E)*

Dalším problémem je aktuální situace na trhu s byty. Trh s byty nedokáže reagovat na potřeby lidí sociálně znevýhodněných. *„Mnoho obcí nedisponuje vlastním bytovým fondem, který v současnosti představuje jedinou finančně dostupnou variantu bydlení zejména pro nízkopříjmové skupiny osob.“ (MPSV, 2013: 28)* V dnešní době je cena bydlení velmi vysoká a obzvláště v hlavním městě. *„Tak já jsem se teď stěhovala a dala jsem 40 000 Kč za to jen tak, takže takhle vám to řeknu. To je prostě pro ně strašně velký práh. Veliká bariéra.“ (Expert A)* O něčem podobném mluví i další pracovník: *„Problém je v Praze bydlení. To je problém i pro mladý lidi z dobrého zázemí.“ (Expert D)* Ale ani ve chvíli, kdy se jim podaří sehnat přijatelné bydlení, nemají vždy vyhráno. *„Když si začnou dávat život do pořádku, najdou si práci a bydlení, tak první, co pak přijde, jsou exekuce.“ (Expert A)* Exekuce je pak demotivují a brání jim v postupu k lepšímu bydlení a životu obecně (MPSV, 2013).

Úplně všichni shodují na tom, že pokud se člověk ocitne na ulici, je velmi důležitá včasná pomocná ruka. Brzká a vhodná pomoc má velký vliv na úspěšnost návratu do společnosti. *„A určitě je tam i nějaký boj s časem. Když je někdo na ulici krátce, tak je pro nás neziskovky docela snadné ho zasaturovat a dostat ho zpátky, ale on si to často nechce přiznat. Pak se ten čas na ulici prodlužuje a čím je delší, tím je složitější se z toho všeho dostat.“ (Expert E)*

10 Závěr

Tato práce byla věnována problematice bezdomovectví u mladých dospělých ve věku od 18 do 26 let. Pokusila jsem se identifikovat specifika této skupiny lidí bez domova a specifika práce s nimi. Pokusila jsem se identifikovat důvody, proč se mladí lidé, kteří mají celý život před sebou, ocitají na okraji společnosti. Dále jsem se zaměřila na způsoby prevence a pomoci určené pro tyto mladé lidi na ulici, kam jsem zařadila systém sociálních služeb. U způsobů pomoci jsem se zaměřila na problémová místa a bariéry, které brání mladým lidem bez domova začlenit se do společnosti. Na celý tento fenomén jsem nahlížela pohledem expertů, tj. sociálních pracovníků zaměstnaných v řadě neziskových organizací, kteří jsou s těmito lidmi denně v kontaktu.

Důvodů, proč se mladý člověk ocitne na ulici, je mnoho. Vždy je to jakási odlišnost, která zapříčiní jeho sociální vyloučení. Nejčastějším důvodem, proč se z nich stanou bezdomovci je nefungující rodina nebo její naprostá absence. Tito lidé pak prochází pěstounskou péčí nebo ústavní výchovou. Vlastní rodiče nikdy nepoznali, postrádají vzor, vhodné sociální a finanční zázemí. Dalšími příčinami mohou být například závislosti, trestná činnost, problematický partner nebo nějaké duševní či fyzické onemocnění.

Znalost příčin je velmi důležitá pro vhodný výběr adekvátní pomoci. Důležité je však přihlížet i k tomu, že mladí bezdomovci jsou skupinou velmi specifickou, a proto je práce s nimi o to náročnější. Těmto lidem mnohdy chybí řád a neumí dělat některé základní věci, zejména pokud vyrostli v ústavní péči. Z mého výzkumu vyplynulo, že mladí lidé v organizacích, které jsem dotazovala, netrpí syndromem institucionální závislosti. Mají snahu se osamostatňovat a dostat se z okraje společnosti zpět. S hospitalismem jako takovým se setkáváme. Dalo by se však říct, že ke změně v chování jednotlivce a ke ztrátě citových vazeb nedochází jen v důsledky „hospitalizace“ v zařízení ústavní výchovy, ale jedinec si absenci vazeb může přinést již z nefungující rodiny. Pro tyto lidi je náročné vyrovnávání se s minulostí, činí jim problémy dodržování pravidel, proto se hůře adaptují na samostatný život a mají tendenci žít ze dne na den a nic neřešit. Tento postoj je typický pro čerstvě plnoleté jedince a ti starší ze skupiny mladých dospělých chtějí svůj život změnit. Velmi často se u těchto lidí setkáváme se syndromem naučené bezmocnosti. Jsou natolik frustrováni nálepkováním ze strany společnosti, náročností jednání s mnoha institucemi, ale i vlastním neúspěchem, že je přepadá pocit toho, že ať udělají cokoli, nikdy to nepovede k pozitivnímu výsledku.

Co se týká způsobů prevence a pomoci, tak mladí lidé na ulici jsou skupinou velmi heterogenní. To, zda využívají systému pomoci v hmotné nouzi záleží především na tom, zda disponují doklady. Spadají sem jedinci, kteří jsou v ubytovnách, azylových domech, ale i přímo na ulici. Někteří jsou zklamaní systémem, a tak nemají zájem ho využívat, jiní z něj například platí pobyt v azylovém domě. Sociálních služeb mladí lidé bez domova využívají poměrně hojně. Zařízení poskytující sociální služby jsou napojené i na jiné organizace jako například občanské poradny, organizace pro duševně nemocné nebo dluhové poradce nebo domy na půli cesty. Pořádají různé workshopy a snaží se hledět na to, co klienty baví. Jejich práce je orientována tak, aby klienty co nejvíce motivovala a dala jim pocit, že něco dokázali. To je u lidí na ulici velmi důležité pro úspěšnou integraci do společnosti. Zároveň existuje i mnoho projektů, které se zaměřují na mladé lidi bez střechy nad hlavou a pomáhají jim s lepším vstupem do samostatného života.

Problémy v procesu začleňování spatřujeme jak na straně lidí bez domova, tak na straně systému. U lidí se setkáváme s tím, že ne vždy lze hovořit o jejich reintegraci do společnosti. Tito lidé velmi často ani integrování nebyli, a tak raději používám termín začleňování. Téměř vždy je tento proces velmi zdlouhavý. Experti se však shodují v tom, že základem úspěšného začlenění je motivace a odhodlání těchto lidí. Pokud oni sami nechtějí, sociální pracovníci s nimi nic nezmohou. Potýkají se s nálepkováním, frustrací ze strany institucí i se syndromem naučené bezmocnosti. Dále se zdravotními obtížemi, kvůli kterým je pro ně velmi náročné hledání zaměstnání, které by zvládali. Mnoho z nich má snahu něco se svou situací dělat. Ze všech rozhovorů vyplývá, že je často velmi obtížné hodnotit, jak je proces začleňování úspěšný, jelikož se vždy jedná o individuální rovinu jedince.

Největší problémy na straně systému jsou v nedostatečném financování této oblasti. S tím souvisí personální poddimenzovanost. Někteří pracovníci mají na sobě příliš klientů a dělají i na více než jeden úvazek. Z toho důvodu nemohou všem klientům věnovat tak, jak by bylo potřebné. Navíc se některé činnosti mnoha subjektů, kteří poskytují pomoc osobám bez domova se dublují (VÚPSV, 2020). Dalším problémovým místem je situace na trhu s byty, kdy je obtížné najít adekvátní a cenově přijatelné bydlení i pro mladého člověka z dobré rodiny. S tím souvisí i nedostatek sociálního bydlení.

Z mého výzkumu vyplývají nedostatky v existujících opatřeních pro mladé bezdomovce. Ti velmi často neznají své možnosti nebo šance nebo jen pro ně nejsou dostatečně představitelné.

Potřebují před sebou vidět konkrétní opatření, které by jim situaci usnadnilo. Ve spoustě případů se však setkávají spíše s abstraktními pojmy, a tak se bojí vystoupit ze své „komfortní“ zóny a udělat krok vpřed. Jedna pracovnice toto tvrzení podložila svými zkušenostmi z terénu. Pokud se člověka na ulici zeptáte, zda by nechtěl žít normálně, odpoví, že mu to takto vyhovuje, jelikož před ním stojí mnoho pro něj nepředstavitelných kroků, které by měl učinit. Pokud však přišla za stejným člověkem s nabídkou konkrétního bydlení, na kterou stačilo pouze kývnout, rázem se jeho postoj změnil.

Jedna z cest ke zkvalitnění pomoci mladým bezdomovcům by mohla spočívat i ve zdokonalení sociálních sítí mezi jednotlivými institucemi. Současná koronavirová krize ukázala cestu ke zefektivnění sociálních interakcí mezi zástupci neziskových organizací, Magistrátem hlavního města a složkami městské i státní policie. Vznikla jakási online komunikační platforma, která umožnila zkvalitnění vazeb mezi zúčastněnými a zároveň zprostředkovala sdílení zkušeností a potřeb lidí bez domova z mnoha pohledů. Za pomoci těchto sociálních sítí by se přispělo k efektivnější pomoci jednotlivcům.

11 Zdroje

- BRAUN, V. and CLARKE, V. *Using thematic analysis in psychology*. Qualitative Research in Psychology, 2006. ISSN 1478-0887. Dostupné z: [file:///C:/Users/Krist%C3%BDna/Downloads/Braun%20Clarke%202006%20Using%20thematic%20analysis%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Krist%C3%BDna/Downloads/Braun%20Clarke%202006%20Using%20thematic%20analysis%20(1).pdf)
- CASTLEBERRY, A. a A. NOLEN. *Thematic analysis of qualitative research data: Is it as easy as it sounds?. Currents in Pharmacy Teaching and Learning*. USA, 2018, ISSN 808-809. Dostupné z: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877129717300606>
- ČÁP Jan a Jiří MAREŠ. *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál, 2001. ISBN 9788071784630.
- DAVIDOVÁ, Ivana a kol. *Metodická příručka pro sociální kurátory a metodiky sociální prevence* [online]. Ostravská univerzita, 2010. ISBN 978-80-7368-628-4. Dostupné z: http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/metodicka_prirucka.pdf
- FEANTSA. *Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví*. Praha: FEANTSA, S.A.D., Naděje, Armáda spásy, 2003. ISBN 80-864-5105-4.
- HARTNOLL Richard a kol. *Příručka k provádění výběru metodou sněhové koule: snowball sampling*. Praha: Úřad vlády České republiky, 2003. ISBN 8086734080.
- HEITKAMP, Kristina Lyn. *Learned helplessness, welfare, and the poverty cycle*. Greenhaven Publishing, 2018. ISBN 9781534503885.
- HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. První vydání. Praha: Portál 2005. ISBN 80-7367-040-2.
- HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství - extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902-2920-4.
- CHOVANCOVÁ, Jana. *Agentura pro sociální začleňování* [online]. 2018 [cit. 2020-07-22]. Dostupné z: <https://www.socialni-zaclenovani.cz/oblasti-podpory/socialni-sluzby/>
- JANEBOVÁ, Radka. *Proces vzniku a stadia bezdomovství*. Sociální práce, 1999. ISSN 1213-6204.

- KAUFMANN, J-C. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-033-9.
- KLIMENT, Pavel a Vít DOČEKAL. *Pohled na bezdomovství v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5007-0.
- KOTRUSOVÁ, Miriam, Jan KUBÁT, Helena MAREŠOVÁ, Danica SCHEBELLE a Marie TÁBORSKÁ. *Role poskytovatelů sociálních služeb pro (dlouhodobě nezaměstnané) osoby bez domova v procesu hledání a udržení si zaměstnání a jejich spolupráce s ÚP ČR*. VÚPSV. Praha, 2020.
- KOUKOLÍK, František a Jana DRTILOVÁ. *Život s deprivanty*. Praha: Galén, 2001. Makropulos. ISBN 80-726-2088-6.
- KAUFMANN, J-C. *Chápající rozhovor*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2010. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-033-9.
- KUBALA, Ondřej. *Výsledky sčítání bezdomovců [online]*. 2011 [cit. 2020-07-22]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/sldb/vysledky_scitani_bezdomovcu
- Lidé bez domova. *Armáda spásy: Srdce Bohu, ruce lidem [online]*. 2016 [cit. 2020-07-27]. Dostupné z: <https://armadaspasy.cz/pomahame-vam/socialni-sluzby/lide-bez-domova/>
- MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ. *Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: VÚPSV, výzkumné centrum Brno, 2006. ISBN 80-870-0715-8.
- MAREŠ, Petr. *Chudoba, marginalizace, sociální vyloučení / Poverty, Marginalisation, Social Exclusion*. *Sociologický Časopis / Czech Sociological Review*, 36(3), 285-297, 2000. Dostupné z: www.jstor.org/stable/41131551
- MAREŠ, Petr a Tomáš SIROVÁTKA. *Sociální vyloučení (exkluze) a sociální začleňování (inkluze)*. *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review*, Praha, 2008, roč. 44, č. 2. ISSN 0038-0288. Dostupné z: https://www.inkluzivniskola.cz/sites/default/files/uploaded/Socialni_vyloucení_exkluze_a_socialni_zaclenovani_inkluze.pdf

MASARYKOVA UNIVERZITA. *Studenti vrátí bezdomovce do života ve společném bydlení* [online]. 2015 [cit. 2020-07-22]. Dostupné z: <https://www.em.muni.cz/udalosti/6928-studenti-vrati-bezdomovce-do-zivota-ve-spolecnem-bydleni>

MATOUŠEK, Oldřich. *Slovník sociální práce*. Vydání druhé. Praha: Portál, 2008. ISBN: 978-80-7367-368-0.

MIŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Slon, 2019. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-285-2.

MPSV. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020*. Praha, 2013. ISBN 978-807-4210-723.

MPSV. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 - 2025*. Praha, 2015. Dostupné z: http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/images/soubory/Koncepce_socialniho_bydleni_CR_2015-2025.pdf

MPSV. *Sociální služby: Sociální služby – způsoby pomoci* [online]. Praha, 2020 [cit. 2020-07-20]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/socialni-sluzby-1>

MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2014 - 2020*. Praha, 2014. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/strategie_soc_zaclenovani_2014-20.pdf/bdaa475d-fd85-25d7-868e-c277575081e1

MPSV. *Stručný průvodce zákonem o sociálních službách* [online]. Praha, 2006, [cit. 2020-07-14]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225517/zlom170x170web.pdf/b4c1e796-9edf-d283-c46f-9516858e5dc6>

MPSV. *Životní a existenční minimum od 1. dubna 2020* [online]. 2020 [cit. 2020-07-22]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/zivotni-a-existencni-minimum-od-1.-dubna-2020>

MPSV I. *Doplatek na bydlení* [online]. [cit. 2020-07-02] Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/web/cz/-/doplatek-na-bydleni>

MPSV II. *Mimořádná okamžitá pomoc* [online]. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/mimoradna-okamzita-pomoc>

MPSV III. Příspěvek na živobytí [online]. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z:

<https://www.mpsv.cz/-/prispevek-na-zivobyti>

NAKONEČNÝ, Milan. *Motivace lidského chování*. Academia Praha, 1996. ISBN: 80-200-0592-7.

NEŠPOROVÁ, Olga, Petr HOLPUCH, Kristýna JANUROVÁ a Věra KUCHAROVÁ. *Sčítání osob bez domova v České republice 2019: kategorie bez střechy a vybrané kategorie bez bytu podle typologie ETHOS*. ISBN 978-80-7416-351-7.

Pragulic: Poznej Prahu očima lidí bez domova [online]. Praha, 2020 [cit. 2020-07-27].

Dostupné z: <https://pragulic.cz/>

PRAŠKO, Ján. *Poruchy osobnosti*. 2. vyd. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-558-5.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

Registr poskytovatelů sociálních služeb. [online]. [cit. 2020-07-02]. Dostupné z:

http://iregistr.mpsv.cz/socreg/vitejte.fw.do?SUBSESSION_ID=1595453725077_1

ROBBINS, Anthony. *Probud'te svou spící sílu*. 2.vydání. Frýdek-Místek: Alpress, 2019. ISBN 978-80-7633-173-0.

SIROVÁTKA, Tomáš a Václav KULHAVÝ. *Programy aktivní politiky zaměstnanosti v ČR v roce 2005: hodnocení efektů na nezaměstnanost v roce 2006*. Praha: VÚPSV, 2007. ISBN 978-80-87007-66-2.

Sociální služby. *Portál pro sociální oblast města Prahy* [online]. 2011 [cit. 2020-07-22].

Dostupné z: http://socialni.praha.eu/jnp/cz/socialni_sluzby/index.html

SRDCE NA DLANI. Rok poté [online]. 2014. [cit. 2020-06-20]. Dostupné z:

<http://www.srdcenadlani.cz/article/cz/projekt-rok-pote>

ŠEDOVÁ Klára a Roman ŠVARŤÍČEK. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

ŠUPKOVÁ, Danuše, Jaromír PEŠEK a Luděk TRNKA. *Zdravotní péče o bezdomovce v ČR*. Praha: Grada Publishing, 2007. ISBN 978-80-247-2245-0.

URBAN, D., M. DUBNOVÁ, J. GABRIELOVÁ, J. NOVOTNÁ a V. ŘEZNÍKOVÁ. *Specifika sociální práce při práci s vybranými cílovými skupinami*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2018. ISBN 978-80-7422-637-3.

VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav CSÉMY a Jakub MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

VESELÁ, Michaela, Kateřina POSPÍŠILOVÁ, Michal MAZEL a Helena. *Sociální vyloučení: dobrá praxe a řešení: Manuál pro obce*. Praha, 2009

ZACHAROVÁ, Eva. *Zdravotnická psychologie: teorie a praktická cvičení*. Grada Publishing, 2017. ISBN 9788027196746.

Legislativní zdroje

Listina základních práv a svobod, čl. 30, odst.2

Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách*

Zákon č. 111/2006 Sb., *o pomoci v hmotné nouzi*

Zákon č. 435/2004 Sb., *o zaměstnanosti*

Rozhovory

Téma: *Příčiny bezdomovectví u mladých lidí bez domova, bariéry systému sociálních služeb a jejich začleňování do společnosti*. Rozhovor poskytla sociální pracovníce z noclehárny. Praha, 30. 6. 2020.

Téma: *Příčiny bezdomovectví u mladých lidí bez domova, bariéry systému sociálních služeb a jejich začleňování do společnosti*. Rozhovor poskytla vedoucí nízkoprahové denního centra pro mladé lidi bez domova. Praha, 8. 7. 2020.

Téma: *Příčiny bezdomovectví u mladých lidí bez domova, bariéry systému sociálních služeb a jejich začleňování do společnosti*. Rozhovor poskytla sociální pracovníce z denního centra pro osoby bez domova. Praha, 8. 7. 2020.

Téma: Příčiny bezdomovectví u mladých lidí bez domova, bariéry systému sociálních služeb a jejich začleňování do společnosti. Rozhovor poskytla sociální pracovníce z komunitního centra pro osoby bez domova. Praha, 17. 7. 2020.

Téma: Příčiny bezdomovectví u mladých lidí bez domova, bariéry systému sociálních služeb a jejich začleňování do společnosti. Rozhovor poskytla zakladatelka projektu spojující malé podnikatele s poskytovateli sociálních služeb. Praha, 17. 7. 2020.

12 Teze bakalářské práce

Jméno studenta/studentky: Kristýna Hájková

Název v jazyce práce: Specifičnost pomoci mladým bezdomovcům

Název v anglickém jazyce: Characteristics in the aid for young homeless

Klíčová slova: bezdomovectví, mladí lidé, domov, sociální politika, Ministerstvo práce a sociálních věcí, sociální vyloučení, chudoba, neziskové organizace

Klíčová slova anglicky: Homelessness, Young people, Home, Ministry of Labour and Social Affairs, social exclusion, poverty, nonprofit organizations

Akademický rok vypsání: 2019/2020

Jazyk práce: český jazyk

Typ práce: bakalářská práce

Ústav: Katedra veřejné a sociální politiky

Vedoucí / školitel: Mgr. Miriam Kotrusová, Ph.D.

Obor práce: Sociologie a sociální politika

Teze diplomové práce (výzkumný projekt):

A. vymezení výzkumného problému

Tématem mé bakalářské práce je zkoumání fenoménu bezdomovectví se zaměřením na mladé lidi bez domova v České republice. Práci zaměřím na identifikaci bariér fungování systému sociálních služeb pro mladé bezdomovce a na specifičnost dané skupiny.

V roce 2011, kdy proběhlo poslední sčítání lidu, proběhlo zároveň i poprvé v historii sčítání bezdomovců. Celkem sebrali sčítací komisaři informace od 11 496 lidí, kteří byli podle dané metodiky označeni jako lidé bez domova. Ve sčítání se objevovaly také děti, které například ve věku 0-14 let tvořily téměř 3,5 % ze všech sčítaných bezdomovců. Mladí bezdomovci ve věku 0-29 let tvoří čtvrtinu všech bezdomovců vůbec a mnou zkoumaná kategorie 18-26 let tvoří 21 % (ČSÚ, 2011).

Mladí lidé se dostávají na ulici z mnoha rozmanitých důvodů. Nadměrné užívání omamných látek, neschopnost hospodařit s penězi, trestná činnost nebo třeba problematický partner nebo rodina, ze které pocházejí. Jedinci, kteří se ocitnou na ulici, také mnohdy nemají žádné pracovní

návyky nebo dostatečné vzdělání, které by jim umožnilo najít dobré zaměstnání, a tak propadají ulici a nemají téměř žádnou motivaci a snahu svůj život napravit nebo změnit.

Rodiny a zázemí potencionálních mladých bezdomovců se také velmi různí. Tito mladí lidé především pocházejí z rozpadlých a problematických rodin, stejně tak ale mohou pocházet z naprosto funkčních a úplných rodin. Častokrát skončí na ulici z toho důvodu, že po odchodu z dětského domova či výchovného ústavu nevědí, jak by měli žít. Navíc nemají žádné finance ani jiný druh podpory a nevědí, jak překonat toto obtížné období (Vágnerová a Csémy, 2013).

Způsob, jak těmto lidem pomoci, řeší systém sociálních služeb. Dle zákona č. 108/2006 Sb. o sociálních službách existují tři typy sociálních služeb: služby sociálního poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence. Sociální služby se poskytují jako služby pobytové, ambulantní nebo terénní (Zákon č. 108/2006 Sb.).

S bezdomovectvím však bezesporu souvisí chudoba, která téměř vždy stojí na jeho počátku. Opatření, která reagují na chudobu vycházejí z myšlenky, že každý potřebuje určité množství materiálních zdrojů a služeb k důstojnému životu. Systém sociálního zabezpečení definuje poskytování dávek osobám, které se ocitly v hmotné nouzi. Těmto osobám je poskytován *příspěvek na živobytí, doplatek na bydlení a mimořádná okamžitá pomoc*.

Dále jsou v České republice k dispozici pracovníci v odborech sociálních věcí, tedy tzv. *sociální kurátoři*. „*Jejich klienty jsou lidé propuštěni z výkonu trestu, lidé propuštěni z ústavní péče po dosažení zletilosti a bezdomovci.*“ (Matoušek, 2007) Těmto lidem jsou zajišťovány poradenské služby, pomoc s vyřízením potřebných dokladů a lidem bez domova je nabízeno ubytování *v azylových domech*. Dále jsou pro tyto jedince k dispozici *noclehárny, nízkoprahová denní centra* a jiná zařízení. Pro jedince opouštějící ústavní péči jsou zde tzv. „*domy na půli cesty*“. Přímou materiální pomoc lidem bez domova pak poskytují různé neziskové a církevní organizace.

B. Cíle diplomové práce

Cílem mé práce je zhodnotit opatření v oblasti bezdomovectví, kdy se chci zaměřit na mladé lidi ve věku 18-29 let. Zaměřím se na to, čím je daná skupina typická a jaká jsou specifika pomoci. Pokusím se identifikovat bariéry fungování systému sociálních služeb pro mladé bezdomovce a s tím související překážky v jejich reintegraci zpátky do společnosti. Dílčím cílem bude hlouběji porozumět příčinám vzniku bezdomovectví u mladých lidí.

C. Výzkumné otázky

Během své práci si budu klást následující výzkumné otázky:

- Jaké způsoby prevence a pomoci nabízí systém sociálních služeb?
- Jaká jsou problémová místa (bariéry) systému prevence a pomoci?
- Jak se daří mladé lidi bez domova začlenit?

D. Teoretická východiska

Svou práci podložím východisky, která vedou ke vzniku bezdomovectví u mladých lidí. Sem zařadím *koncept naučené bezmocnosti*, který je založený na opakovaných nepříznivých situacích. Jedinec je ovlivněn myšlenkou toho, že ať podnikne cokoliv, na nepříznivém výsledku to stejně nic nezmění. Tento jedinec má pak tendence k pasivitě.

Zmíním *hospitalismus*, což je skupina příznaků, které vnikají pod vlivem dlouhodobého pobytu v nemocnici nebo podobném zařízení kvůli odloučení od rodiny. Pro *hospitalismus* je tedy typická dobrá adaptace na umělé ústavní podmínky a zároveň snižující se schopnost adaptace na neústavní podmínky, tedy civilní život. Postihuje všechny věkové skupiny, ale nejčastěji postihuje právě děti a seniory (Matoušek, 1999). S hospitalismem je bezesporu úzce spjat *syndrom institucionální závislosti*.

Dále sem zařadím *sociální vyloučení* a s tím související *sociální začleňování*.

E. Výzkumný plán

Problematice mladých lidí bez domova jsem se rozhodla věnovat za pomoci kvalitativní metodologie. Pro tento typ problému je vhodná, jelikož dovoluje výzkumníkovi vytvořit podrobné prozkoumání a porozumění fenoménu.

Kvalitativní výzkum je využitelný ve velkém spektru jevů. Kvalitativně se dá zkoumat vše, co má smysl studovat pohledem zúčastněných (Mišovič, 2019). Základem kvalitativního výzkumu je sběr hloubkových dat, která se poté zkoumají metodou indukce. Nejprve je zapotřebí nasbírat dostatečné množství dat, ve kterých se následně výzkumník snaží dohledat určité pravidelnosti (Mišovič, 2019).

U kvalitativních výzkumů se výběr vzorku provádí zpravidla teoreticky a záměrně vzhledem ke zjišťovaným problémům. Výběr je podřízen hlavní cíli celého výzkumu a je klíčový.

Výběrem je ovlivněno množství dat, ale i následná kvalita zjištěných výsledků. „*Výsledky by měly být přenositelné na všechny členy zkoumané třídy.*“ (Mišovič, 2019)

Jako výzkumnou metodu sběru dat jsem zvolila polostrukturovaný rozhovor. „*Cílem polostrukturovaného rozhovoru je získat detailní a komplexní informace o studovaném jevu.*“ (Šedřová a Švaříček, 2007) Tento typ rozhovoru má daný okruh témat, který tvoří hlavní osu, jinak je velmi flexibilní. Rozhovory provedu s pracovníky organizací, kteří mají k lidem bez domova velmi blízko.

Pro analýzu dat zvolím tematickou analýzu, která je označována jako metoda identifikace a odkazování ke vzorům (tématům) v datech a je hojně využívána v kvalitativní analýze pro svou flexibilitu.

F. Seznam odborné literatury a zdrojů empirických dat

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Čtvrté, přepracované a rozšířené vydání. Praha: Portál, 2016. ISBN 978-80-262-0982-9.

HRADECKÁ, Vlastimila a Ilja HRADECKÝ. *Bezdomovství-extrémní vyloučení*. Praha: Naděje, 1996. ISBN 80-902-2920-4.

Hradecký a kol.: *Definice a typologie bezdomovství*. Naděje: Praha 2007. ISBN 978-8086451-13-8.

HUTCHISON, Elizabeth D. *Dimensions of Human Behavior*. Vyd. 4. Sage, 2011. ISBN 978-1-4129-7641-1.

JEDLIČKA, Richard a Jaroslav KOŤA. *Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže: aktuální problémy výchovy: [učební text pro posluchače filozofické fakulty Univerzity Karlovy]*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-718-4555-8.

KLIMENT, Pavel a Vít DOČEKAL. *Pohled na bezdomovství v České republice*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5007-0.

FEANTSA. *Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví*. Praha: FEANTSA, S.A.D., Naděje, Armáda spásy, 2003. ISBN 80-864-5105-4.

Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v České republice do roku 2020 [online]. Praha: MPSV, 2013 [cit. 2018-01-15]. ISBN 978-80-7421-072-3.

dostupné z: <https://www.mpsv.cz/files/clanky/16893/bezdomovectvi.pdf>

MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.

MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-858-5076-1.

Mikeszová, Martina, Martin Lux. 2013. „*Faktory úspěšné reintegrace bezdomovců a nástroje bytové politiky pro řešení bezdomovství v ČR.*“ Sociologický časopis / Czech Sociological Review 49 (1): 29-52. ISSN 0038-0288.

MIŠOVIČ, Ján. *Kvalitativní výzkum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Praha: Slon, 2019. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-285-2.

PRŮDKOVÁ, Táňa a Přemysl NOVOTNÝ. *Bezdomovectví*. Praha: Triton, 2008. ISBN 978-80-7387-100-0.

ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.,

VÁGNEROVÁ, Marie, Ladislav CSĚMY a Jakub MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5.

VÁGNEROVÁ, Marie, Jakub MAREK a Ladislav CSĚMY. *Osobnostní faktory ovlivňující setrvání v bezdomovectví u mladých lidí*. *Czech* [online]. 2017, 17(3), 41-54 [cit. 2018-05-15]. ISSN 12136204.

Zdravotní stav populace bezdomovců v ČR a jeho determinanty I.: Bezdomovectví v zrcadle veřejné politiky. 7. Kostelec nad Černými lesy: Institut zdravotní politiky a ekonomiky, 2004. ISSN 1213-8096.

<http://www.czso.cz>

<https://www.czso.cz/documents/10180/20551773/17022114a06.pdf/85d79f99-1030-41b1-a23f-96f7ede3c48f?version=1.0>

<https://www.mpsv.cz/cs/7334>

Zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách, Dostupné z:

https://www.mpsv.cz/files/clanky/31234/Zakon_o_socialnich_sluzbach-stav_k_1._10._2017.pdf

https://www.nadeje.cz/program_pro_deti_a_mladez

13 Seznam tabulek

Tabulka č.1: Přehled respondentů z řad expertů

14 Seznam příloh

Příloha č.1: Scénář rozhovoru

Příloha č.2: Informovaný souhlas respondentů

Příloha č.1: Scénář rozhovoru

Scénář rozhovoru

Introduction

Dobrý den, jmenuji se Kristýna Hájková a jsem studentkou Fakulty sociálních věd na Karlově univerzitě. Právě v této chvíli pracuji na své bakalářské práci, ve které jsem se rozhodla věnovat bezdomovectví. Rozhovor bude nahráván a po celou dobu veškeré mé práce bude zachována Vaše anonymita. Nebojte se odpovídat rozsáhle, Vaše názory jsou pro mě velmi důležité. Rozhovor nám zabere přibližně 30 minut.

Warm-up

Povězte mi, jak jste se dostal/a k práci, kterou děláte?

Proč jste se rozhodl/a pracovat s bezdomovci?

Vnímáte nějaké konkrétní charakteristiky u mladých lidí bez domova?

Jaká je struktura mladých bezdomovců, se kterými se setkáte? (věk, pohlaví, matky s dětmi)?

Všímáte si nějakých rozdílů ve skupině mladých lidí bez domova ve věku 18-29 let? (Liší se nějakým způsobem ti, kteří jsou čerstvě plnoletí od těch starších?)

Klíčová část

Jaké jsou nejčastější důvody toho, proč se mladí lidé ocitají bez střechy nad hlavou?

- Problematická rodina, závislosti, exekuce apod.

Z jaké rodiny nejčastěji mladí lidé bez domova pocházejí?

S jakými problémy se nejčastěji potýkají?

V průměru, jakou dobu stráví mladí lidé na ulici, než vyhledají nějakou pomoc?

Jakým způsobem probíhá vaše práce s mladými lidmi bez domova?

Doporučujete těmto lidem i jiné organizace a jejich pomoc?

- Úřad práce, dluhové organizace, Domy na půl cesty, ...

Věnujete se nějakým programům pro lidi bez domova?

Jaké jsou vaše zkušenosti s mladými lidmi bez domova? (Jsou problémoví? Dodržují pravidla a řád?)

Využívají mladí bezdomovci aktivně systému pomoci v hmotné nouzi?

Jaký přístup mají k hledání zaměstnání?

Co je nejčastějšími důvody toho, proč se jim nedaří sehnat zaměstnání?

Jaký přístup mají ke hledání vlastního bydlení?

Co je nejčastějšími důvody toho, proč se jim nedaří sehnat bydlení? (nemají finance na kauci apod.)

Je nastavení forem pomoci dáno tak, aby vedlo mladé lidi bez domova k větší samostatnosti?

Mají mladí bezdomovci snahu osamostatňovat se?

Vedete je nějakými konkrétními způsoby k osamostatňování?

Vědí mladí lidé bez domova, jak jednat s institucemi?

Pracujete s klienty i v době ukončení pobytu? (Pomoc s hledáním chráněného bydlení)

Jak se daří vašim klientům začlenění do života?

Co člověk bez domova vnímá jako motivující/demotivující při procesu začleňování se?

Na čem úspěšné začlenění závisí?

V čem v procesu začlenění vidíte největší problémy?

- Na straně lidí: závislosti, neochota, hospitalismus, ...
- Na straně systému: financování, nedostatek služeb, pracovníků, ...

Jsou dle vás v nastavení systému pomoci nějaká problémová místa?

Je nějaké opatření, které kdyby se zavedlo, jistě by dle Vás mělo na jejich návrat pozitivní dopad?

Zpomalení

Co z toho, co jste v pomoci mladým bezdomovcům vyjmenoval/a je nejdůležitější?

Zkuste mi to, prosím, shrnout jednou větou.

Wrap-up/Ending

Je něco, co je podle vás důležité, ale nezmínili jsme to v rozhovoru?

Děkuji za Váš čas, který jste věnoval/a tomuto rozhovoru. Vaše odpovědi mi opravdu pomohly.

Příloha č.2: Informovaný souhlas respondentů

Souhlas se zpracováním osobních údajů

Dnes jsem poskytl/a rozhovor Kristýně Hájkové, studentce oboru Sociologie a sociální politika na FSV UK, který poslouží pro výzkum v rámci její bakalářské práce.

Pro tento účel smí být rozhovor zpracován jen v anonymizované podobě bez souvislostí s mým skutečným jménem a kontaktem na moji osobu.

V případě, že úryvku tohoto rozhovoru budou součástí publikací nebo veřejných prezentací výsledků výzkumu, smí být uvedeny jen v anonymizované podobě bez mého jména a souvislosti s mojí osobou.

Po ukončení výzkumu a dokončení bakalářské práce, tento rozhovor smí být archivován, a tím zprostředkován pro účely jiných výzkumů a dalších badatelů, ale pouze v anonymizované podobě, bez spojení s mým jménem a mojí osobou.

Informovaný souhlas s rozhovorem

Byl/a jsem informován/a, že účelem bakalářské práce Kristýny Hájkové je výzkum zaměřený na fenomén bezdomovectví u mladých lidí. Souhlasím s tím, že v práci budou uvedena některá má citlivá data, ale nebude uvedené mé jméno, ani žádné skutečnosti, které by mohly vést k identifikaci mé osoby. Jsem obeznámen/a s tím, že rozhovor můžu z jakýchkoli důvodů přerušit a svůj souhlas s rozhovorem vzít zpět. S těmito podmínkami dobrovolně a bez nátlaku souhlasím.

Datum:

Jméno:

Podpis: